

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного управління
та національної безпеки
Кафедра економічної теорії,
інтелектуальної власності
та публічного управління

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

ЛАЗАРЕНКО Валентина Володимирівна
(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

УДК 331.102.344
(індекс)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

(тема роботи)

281 «Публічне управління та адміністрування»
(шифр і назва спеціальності)

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело

_____ В. В. Лазаренко

(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівник роботи
Довженко Валентина Анатоліївна
(прізвище, ім'я, по батькові)
к.е.н., доцент
(науковий ступінь, вчене звання)

Житомир – 2021

АНОТАЦІЯ

Лазаренко В.В. Управління інтелектуальним потенціалом національної економіки. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр» за спеціальністю 281 – «Публічне управління та адміністрування». – Поліський національний університет, Житомир, 2021.

Розглянуто особливості управління інтелектуальним потенціалом національної економіки в сучасних умовах. У ході дослідження було виявлено, що ідентифікація інтелектуального потенціалу в науковій літературі здійснюється за трьома загальними підходами: ресурсним, функціональним і результативним. Визначено економічний зміст, мету та завдання системи управління інтелектуальним потенціалом національної економіки.

Узагальнено пріоритетні напрями ефективного галузевого управління інтелектуальним потенціалом. В процесі дослідження узагальнено актуальні проблеми організації управління формуванням і використанням інтелектуального потенціалу а також запропоновано етапи стратегічного управління інтелектуальним потенціалом в умовах становлення інноваційної моделі розвитку України.

Ключові слова: потенціал, інтелектуальний потенціал, інтелектуальний капітал національна економіка, інноваційна діяльність, науково-технічний розвиток

SUMMARY

Lazarenko V.V. Intellectual potential management of the national economy. – Manuscript.

Qualification work for the degree of «Master» in specialty 281 – «Public administration» – Polissya National University, Zhytomyr, 2020.

Considers the features of managing the intellectual potential of the national economy in modern conditions. The study found that the identification of intellectual potential in the scientific literature is based on three general approaches: resource, functional and effective. The economic content, purpose and tasks of the management system of the intellectual potential of the national economy are determined.

In the course of research the actual problems of the organization of management of formation and use of intellectual potential are generalized. Also, the stages of strategic management of intellectual potential in the conditions of formation of the innovative model of development of Ukraine are offered.

Key words: potential, intellectual potential, intellectual capital national economy, innovative activity, scientific and technical development

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	7
1.1. Суть та характеристики інтелектуального потенціалу національної економіки	7
1.2. Складові та чинники впливу на формування інтелектуального потенціалу національної економіки	13
1.3. Управління розвитком та використанням інтелектуального потенціалу національної економіки	19
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	25
2.1. Сучасний стан формування інтелектуального потенціалу національної економіки України	25
2.2. Проблеми використання інтелектуального потенціалу національної економіки України	31
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ .	39
3.1. Зарубіжний досвід управління формуванням і використанням інтелектуального потенціалу та рекомендації для України	39
3.2. Удосконалення управління інтелектуальним потенціалом національної економіки України	Ошибка! Закладка не определена.
ВИСНОВКИ.....	Ошибка! Закладка не определена.
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	55

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах розвитку України теоретичні та науково-практичні аспекти ефективного управління формуванням і використанням інтелектуального потенціалу національної економіки вимагають ґрунтовного вивчення, адже інформація, базові знання, професійний науково-технічний та культурний потенціал суспільства відображає структуру національної економіки, якість виробленої продукції або надання послуг.

Усі характеристики інтелектуального потенціалу з точки зору інтелектуальної складової, освіченості, компетентності, вмінь, навичок і досвіду відображають і характеризуватимуть у майбутньому провідну роль у створенні конкурентоспроможних національних економік, що зумовлюватиме зміни в основах конкуренції на міжнародних ринках, визначатиме місце держави в світовому поділі праці. Стан національної економічної системи України за прогнозами вітчизняних і зарубіжних спеціалістів є незадовільним, і вимагає розробки та впровадження термінових заходів щодо виведення її із становища рецесії та забезпечення конкурентоспроможності. Оскільки інтелектуальні ресурси слід вважати важливим фактором економічного зростання, то створення дієвих механізмів управління формуванням і розвитку інтелектуального потенціалу на мікро- і макрорівнях - важлива потреба. У період формування і розвитку економіки знань інтелектуальний потенціал слід вважати стратегічно домінуючим ресурсом, а різні варіанти його основних характеристик - кількість, якість, людський капітал, ресурсна складова, інтелектуальний рівень, а також численних похідних оцінок людського й інтелектуального потенціалів, капіталів, ресурсів – значною мірою є поширеними в науці та практиці керування соціально-економічним розвитком країни.

Дослідженню проблематики створення і розвитку інтелектуального потенціалу присвячено велику кількість праць українських вчених: В.

Александрової, О. Амоші, Л. Антонюк, О. Білоруса, В. Геєця, О. Кендюхова, Д. Лук'яненка, Ю. Пахомова, А. Рум'янцева, О. Федірка, А. Чухна. Водночас, багато питань, що пов'язані з вивченням особливостей управління інтелектуальним потенціалом в економіці України потребує ретельного дослідження.

Предметом дослідження є визначена система методичних та організаційних аспектів, пов'язаних з удосконаленням управління інтелектуальним потенціалом національної економіки.

Об'єктом дослідження є процес формування та використання інтелектуального потенціалу національної економіки.

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних та застосування прикладних аспектів стосовно управління інтелектуальним потенціалом національної економіки в умовах становлення інноваційної моделі розвитку України.

Відповідно до сформульованої мети були поставлені та розв'язані наступні *завдання*:

- вивчити суть та характеристики інтелектуального потенціалу національної економіки;
- дослідити складові та чинники впливу на формування інтелектуального потенціалу національної економіки;
- дослідити управління розвитком та використанням інтелектуального потенціалу національної економіки;
- оцінити сучасний стан формування інтелектуального потенціалу національної економіки України;
- проаналізувати проблеми використання інтелектуального потенціалу національної економіки України;
- вивчити зарубіжний досвід управління формуванням і використанням інтелектуального потенціалу та рекомендації для України;
- розробити напрями удосконалення управління інтелектуальним потенціалом національної економіки України.

Методи дослідження. Теоретичною й методологічною основою дослідження є класичні положення публічного управління, економічної теорії, фундаментальні праці вітчизняних і зарубіжних вчених та практиків з питань управління інтелектуальним потенціалом. У кваліфікаційній роботі застосовано наступні методи: описовий та порівняльний аналіз, синтез, наукове абстрагування.

Елемент наукової новизни кваліфікаційної роботи полягає у тому, що сформовано авторський підхід до побудови механізму використання інтелектуального потенціалу в національній економіці в процесі його трансформації у інтелектуальний капітал

Практичне значення отриманих результатів. Результати дослідження можуть бути використані у процесі подальшого реформування системи інтелектуальної власності та удосконалення механізму управління інтелектуальним потенціалом держави в умовах становлення інноваційної моделі розвитку України.

Перелік публікацій. Основні результати дослідження опубліковані у науковій статті: Довженко В.А., Лазаренко В.В. Управління інтелектуальним потенціалом національної економіки. Економіка та держава. 2021. № 2. С. 78–83. *Апробація результатів наукових досліджень.* Основні положення дослідження обговорювалися на науково-практичній конференції за міжнародною участю «Інструменти і практики публічного управління в контексті децентралізації» (м. Житомир, 23 червня 2020 р.).

Інформаційною базою дослідження стали наукові праці вітчизняних і закордонних вчених в сфері управління інтелектуальним потенціалом національної економіки, нормативно-правові акти, звіти відповідних установ і організацій, звіти органів виконавчої влади, ресурси Internet-мережі.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел з 52 найменувань. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи складає 60 сторінок, у тому числі 10 таблиць та 11 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

1.1. Суть та характеристики інтелектуального потенціалу національної економіки

В умовах розвитку ринкових механізмів, зокрема інтенсивної конкурентної боротьби, посилюється роль людського ресурсу як провідного фактора забезпечення прибутковості будь-якої економічної системи. Досвід західних економік свідчить про необхідність максимального використання і розвитку знань, здібностей, досвіду персоналу, тобто інтелектуалізації всіх аспектів діяльності національної економіки. Це пояснюється насамперед важливістю інновацій і прагненням до інноваційного лідерства у кожній з галузей економіки. Новітні розробки і нововведення неможливі без залучення висококваліфікованих кадрів. Тому актуальною проблемою на сьогодні є формування і використання інтелектуального потенціалу, який стане основою розвитку як промислового підприємства, так і національної економіки й суспільства загалом [3, с. 14].

Історично першим поняття «потенціал» (від лат. «potentia» – сила) використано у фізиці в значенні певної кількості енергії, накопиченої системою, яку вона може використати в роботі [6, с. 251]. У тлумачних словниках потенціал розглядається, переважно, з двох боків:

- 1) як засоби, джерела, які є в наявності й можуть використовуватися для досягнення поставленої мети, вирішення конкретного завдання;
- 2) як можливості окремої особи, суспільства, держави загалом у певній сфері.

У контексті економічної науки немає єдиного узгодженого підходу до трактування потенціалу. Переважають два напрямки дослідження потенціалу

підприємства. З одного боку, він відображається як сукупність ресурсів господарюючого суб'єкта (ресурсний підхід). У такому випадку оцінка потенціалу здійснюється шляхом визначення вартості наявних ресурсів: матеріальних, трудових, фінансових, організаційних, інформаційних тощо. З іншого боку, потенціалом вважається можливість суб'єкта освоювати, переробляти наявні в нього ресурси для задоволення потреб (функціональний підхід) [4, с. 78]. Крім того, деякі науковці виділяють ще третій підхід, який отримав назву результативного. Відповідно до нього, потенціалом є здатність ресурсів економічної системи виконувати поставлені завдання [5].

Узагальнення огляду наукових джерел і проведені дослідження дозволяють стверджувати, що потенціал є комплексною категорією, у якій поєднані різні елементи, які взаємодіють між собою. Як комплексна категорія, потенціал підприємства враховує такі складові, як фінансовий, ресурсний, виробничий, інтелектуальний, інвестиційний та інші види.

У зв'язку з активним залученням інтелектуальної діяльності у всі сфери господарювання, актуальним на сьогодні є детальне вивчення інтелектуального потенціалу як однієї з найважливіших складових сукупного потенціалу національної економіки. Однією із категорій, на якій базується поняття «інтелектуальний потенціал», є інтелект.

Категорія інтелект (з лат. *Intellectus*) у науковій літературі визначається як здібність людини до мислення, до раціонального пізнання, до створення понять та ідей, до абстрактно-аналітичної діяльності, генерації нової інформації. Інтелект є засобом «інтелектуальної праці» людини [22, с. 12].

Процес інтелектуальної праці за своєю сутністю прихований від дослідників. Він важко контролюється зовнішніми засобами, тому що людина знаходиться в процесі створення нового і користується внутрішнім засобом діяльності – мисленням.

Завершальною стадією мислення є створення певного продукту – судження, поняття або умовиводу. Як правило, управління такою діяльністю в процесі її здійснення суттєво ускладнено.

Інтелектуальна діяльність людини, як і її фізична трудова діяльність, оплачується і капіталізується. Процес накопичення та внутрішньої переробки зовнішньої інтелектуальної інформації деякі дослідники називають створенням інтелектуального капіталу [12, с. 214].

Інтелектуальна діяльність – це внутрішня діяльність людини. Інтелект у ній виступає як цілісний концепт внутрішніх процесів професійної діяльності людини (мислення) і складає інтелектуальний потенціал суб'єкта. Сутність інтелектуальної діяльності складається з функціональних можливостей людини, способів та засобів її мислення [36].

Аналізування наукової літератури, пов'язаної з проблематикою інтелектуального потенціалу [1; 4; 13], свідчить про різноманітність поглядів авторів щодо визначення сутності цього поняття. Як і у випадку категорії «потенціал», трактування інтелектуального потенціалу здійснюється за трьома підходами: ресурсним, функціональним і результативним. Узагальнено опрацьовані джерела у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Підходи науковців до трактування інтелектуального потенціалу

Автор	Визначення
Ресурсний підхід	
Антонюк В.П.	"Інтелектуальний потенціал - це сукупність теоретичних знань, практичного досвіду та індивідуальних особливостей працівників, які виконують роботи, пов'язані зі створенням інновацій на промислових підприємствах та в системі національної економіки" [2, с. 10].
Вовканич С.	"Інтелектуальний потенціал - це приховані відносні сили, знання особистостей і соціально-економічної системи для здійснення організаційно-управлінської, економічної, технологічної та іншої інтелектуально-продуктивної діяльності, які можуть реалізуватися у формі інтелектуального капіталу національної економіки на ринкових і індивідуально-мотиваційних засадах" [7].
Мойсеєнко І.П.	"Інтелектуальний потенціал це здібності людини взагалі, які не залежать від їх використання у виробництві" [29, с. 231].
Функціональний підхід	
Базилевич В.Д.	"Інтелектуальний потенціал - це можливості, надані на даний час і в майбутньому, які можуть бути використані для досягнення певної мети" [4, с.332].
Диба Л.	"Інтелектуальний потенціал - це можливості, надані інтелектуальними ресурсами в певний час і в майбутньому, які можуть бути використані для досягнення певної мети" [15].

Продовження таблиці 1.1

Морковіна Ю.	"Інтелектуальний потенціал - це можливість нагромаджувати, створювати і використовувати нові знання, проекти, ідеї, моделі і іншу семантичну інформацію, яка може стати інтелектуальною власністю України" [30].
Результативний підхід	
Никифоров А.Є.	"Інтелектуальний потенціал - це сукупність можливостей, часто ще не розкритих, формально не зафіксованих, але реально існуючих для виконання дій" [33, с. 8].
Семикіна М.В.	"Інтелектуальний потенціал (країни) - це сукупність усіх інтелектуальних ресурсів, включаючи людей, їх знання, інтелектуальні здібності, нематеріальні активи, які характеризують сукупні інтелектуальні можливості, що можуть бути використані в процесі функціонування економіки, перетворюючись в інтелектуальний капітал" [38].

Таким чином, представники ресурсного підходу розуміють інтелектуальний потенціал як сукупність інтелектуальних ресурсів національної системи: знання, здібності, комп'ютерне забезпечення, інформаційні ресурси та інтелектуальну власність. У функціональному підході науковці трактують інтелектуальний потенціал як інтелектуальні можливості для досягнення певної мети національної економічної системи. Представники результативного підходу визначають інтелектуальний потенціал як здатність інтелектуальних ресурсів до виконання поставлених завдань.

На нашу думку, трактування поняття «інтелектуальний потенціал» з точки зору лише одного з зазначених підходів повною мірою не відображає сутності інтелектуального потенціалу. Це поняття є комплексним. Тому доцільним є застосування системнодинамічного підходу до визначення сутності інтелектуального потенціалу національної економіки. Необхідність застосування такого підходу пояснюється відповідними характеристиками інтелектуального потенціалу національної економіки (рис. 1.1).

З огляду на наведені характеристики, «інтелектуальний потенціал» національної економіки доцільно трактувати як систему інтелектуальних ресурсів, що у власній взаємодії та взаємозв'язку формують внутрішні, актуальні у відповідний термін часу можливості національної економічної

системи країни для здійснення інноваційно спрямованої діяльності щодо створення її конкурентних переваг на міжнародному ринку [38].

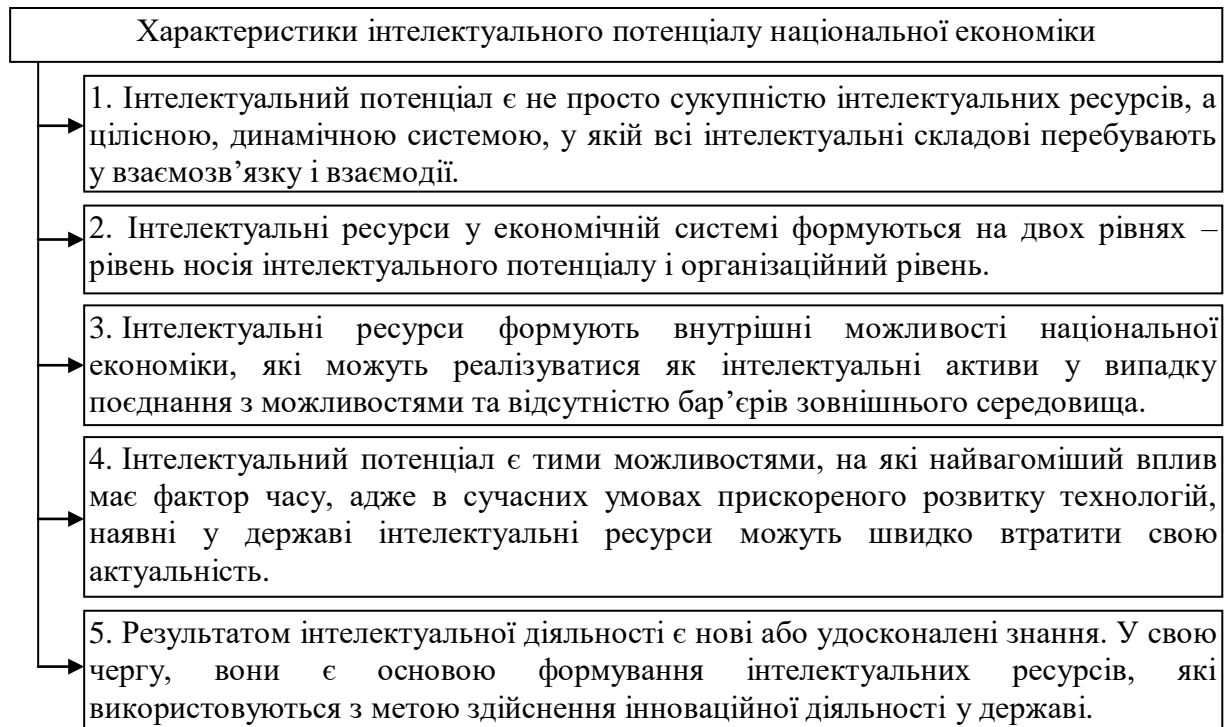

Рис. 1.1. Характеристики інтелектуального потенціалу національної економіки [45]

Розуміння сутності інтелектуального потенціалу зобразимо у вигляді графічної моделі формування його змістового наповнення (рис. 1.2).

Отже, проведений аналіз підходів до визначення сутності інтелектуального потенціалу національної економіки дозволив виявити відмінності, пов'язані з виокремленням науковцями лише окремих особливостей у трактуванні цього поняття. Необхідним є розуміння інтелектуального потенціалу як системи. З цією метою запропоновано використання системно-динамічного підходу. Цей підхід урахує всі складові та характерні риси інтелектуального потенціалу національної системи, розглядає його з точки позиції актуальності, відповідно до сучасних умов розвитку економіки держави, орієнтованої на інновації [14, с. 72].

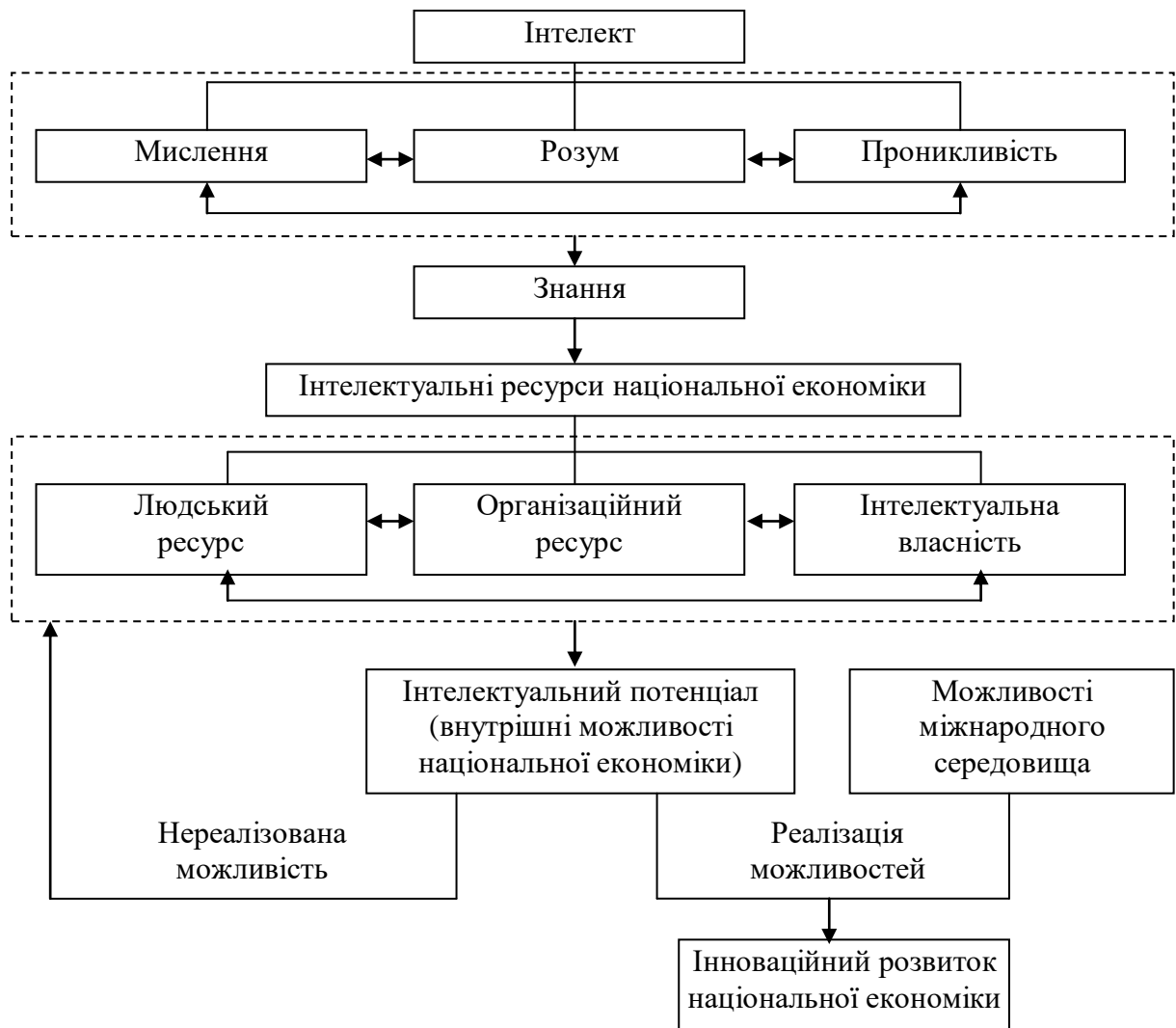

Рис. 1.2. Модель формування сутності інтелектуального потенціалу національної економіки [29, с. 115]

На нашу думку, найсуттєвішим визначенням практичної значущості цієї категорії є таке визначення: інтелектуальний капітал - це знання, що можливо перетворити на прибуток й чітко оцінити. Інакше воно охоплює будь-які технологічні, управлінські та ринкові новинки, що можуть бути інновацією, тобто приносити додатковий прибуток. Звідси - від освіти і розвитку потужного інтелектуального капіталу залежить не тільки майбутнє певної організації або фірми, а й те, наскільки швидко країна увійде до числа передових постіндустріальних країн світу. Важливою передумовою для формування інтелектуального потенціалу на всіх рівнях є стимулювання інноваційної діяльності як державою, так і власне підприємствами своїх

працівників. Такий підхід припускає й активну участь держави в процесі переходу на загальноприйняті світові стандарти володіння, користування й управління інтелектуальною власністю [29, с. 115].

Ефективне накопичення і використання інтелектуального потенціалу країни і суспільства можуть забезпечуватися за рахунок впровадження різних інструментів як державного, так і приватного характеру, таких як забезпечення постійного розвитку творчих та креативних здібностей особистості на всіх рівнях системи освіти; створення сприятливих умов для того, аби освіта максимально відповідала майбутній спеціальності, у тому числі шляхом функціонування інститутів додаткової освіти і центрів підготовки, перепідготовки та розвитку людських ресурсів; удосконалення інфраструктури у сфері інформації і нових технологій тощо.

1.2. Складові та чинники впливу на формування інтелектуального потенціалу національної економіки

Сутність та зміст інтелектуального потенціалу як в інноваційній політиці держави, так і в певній організації визначається набором функцій, які виконують суб'єкти, та предметним змістом діяльності цих суб'єктів [5].

Професійна діяльність відбувається в соціально-економічному просторі. Це простір багатомірної життєдіяльності, категорій, відносин, їх освоєння та залучення у власні цикли діяльності. Визначення такої моделі може розглядатися як теоретичне та змістове узагальнення, яке допомагає звести різні визначення інтелектуального потенціалу до певного загального, та конструктивного, у якому відображені загальні для будь-якої діяльності компоненти та їх зв'язки [8].

Оцінка та організація формування нової якості інтелектуального потенціалу національної економіки повинна бути спрямована на розв'язання наступних завдань [6, с. 252]:

- визначити, проаналізувати і оцінити потенціали діяльності – інтелектуальний, управлінський – кожного суб'єкта або сукупності суб'єктів, зокрема, в національній економіці;
- визначити характеристики групової структури суб'єктів, оцінити ступінь зорганізованості різних команд суб'єктів інтелектуальної діяльності;
- сформулювати алгоритм формування інтелектуального потенціалу для певної групи суб'єктів у національній економіці;
- розробити організаційно-практичні рекомендації (суб'єктивна стратегія і тактика поведінки) для суб'єктів, які залучені в процес організаційного розвитку (інноваційна діяльність) чи функціонування на різних рівнях провадження інтелектуальної діяльності.

Щодо особливостей формування структури інтелектуального потенціалу можна сказати, що на її елементи здійснює вплив безліч факторів, залежно від рівнів дослідження інтелектуального потенціалу: країна, організація, людина.

Формування інтелектуального потенціалу національної економіки залежить від трьох груп чинників: природних, економічних та інституційних (рис. 1.3).

До першої групи відносяться інтелектуально-творчі здібності індивідів, здоров'я населення, демографічна ситуація в країні та стан довкілля, екологія. Формування інтелектуального потенціалу відбувається під впливом не лише природних, а й економічних чинників, які можна поділити на макроекономічні (державна демографічна політика, величина ВВП на душу населення, стан економіки, інфляційні процеси, рівень освіти і науки в країні, фінансування сфери освіти і науки, стан трудових ресурсів та їх відповідність сучасним вимогам економіки, політика зайнятості, система соціального захисту, внутрішній та зовнішній рівень безпеки громадян) та мікроекономічні (ціновий механізм на ринку інтелектуальних ресурсів, інвестиційна й амортизаційна політика, форми оплати праці у сфері інтелектуальної діяльності) [6, с. 254].

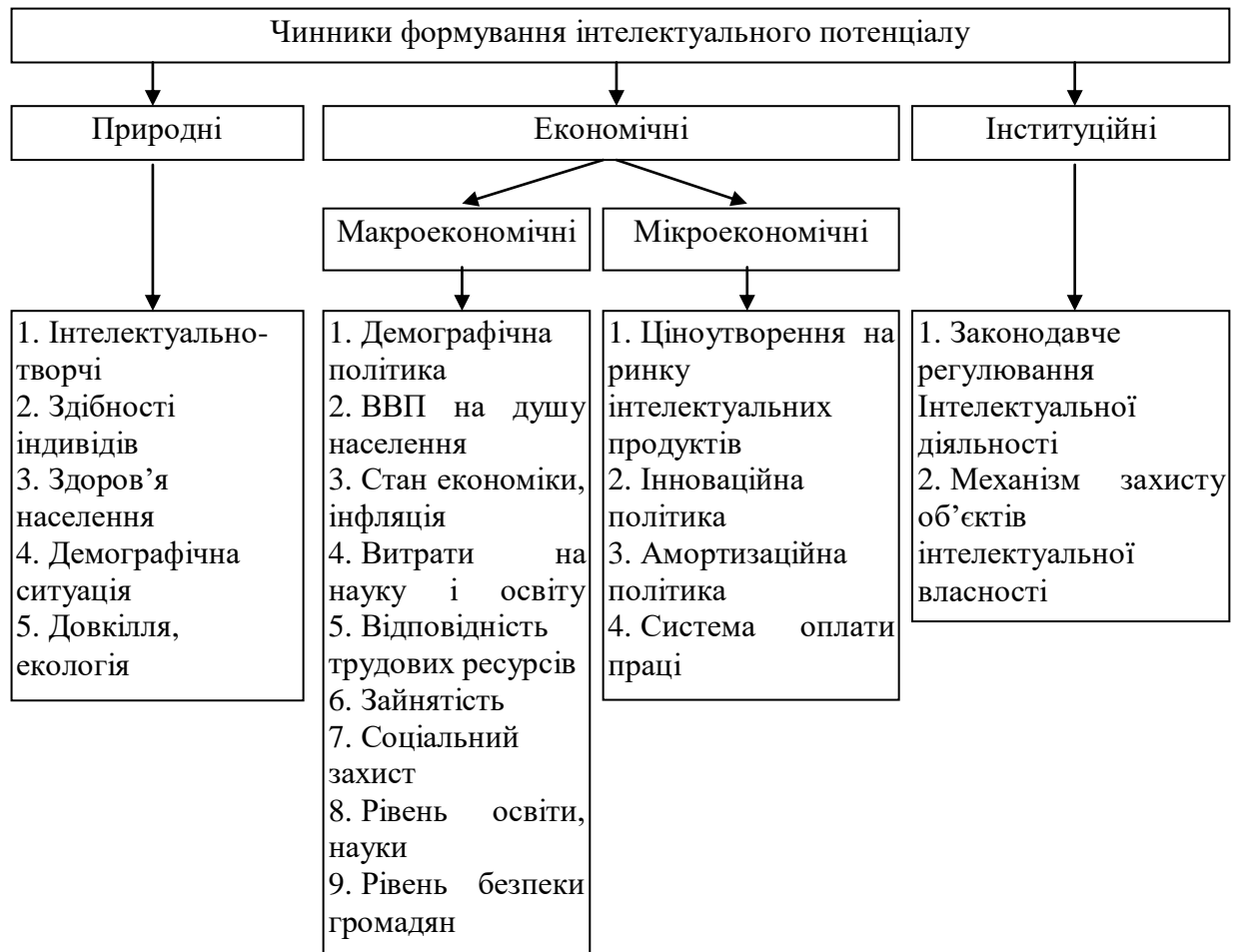

Рис. 1.3. Чинники формування інтелектуального потенціалу держави [1, с. 20]

Розглядаються також інституційні чинники формування інтелектуального потенціалу суспільства, до яких належать система законодавчого регулювання інтелектуальної діяльності та механізм захисту об'єктів інтелектуальної власності.

До факторів, які впливають на формування інтелектуального потенціалу господарюючого суб'єкта, відносять чинники внутрішнього середовища (мікрофактори), чинники зовнішнього середовища (макрофактори) та егофактори. Основними внутрішніми факторами є: економічний, технічний рівні виробництва, ступінь задоволеності працею, внутрішньоколективні стосунки, а також рівень розвитку інтелектуального середовища на підприємстві. Серед макрофакторів виокремлюють становище

підприємства на ринку, соціальний стан громадян у країні та стан громадської думки щодо діяльності колективу [20].

Щодо структури інтелектуального потенціалу на рівні суспільства, то значну увагу слід звернути на матеріальні та нематеріальні її компоненти (рис. 1.4).

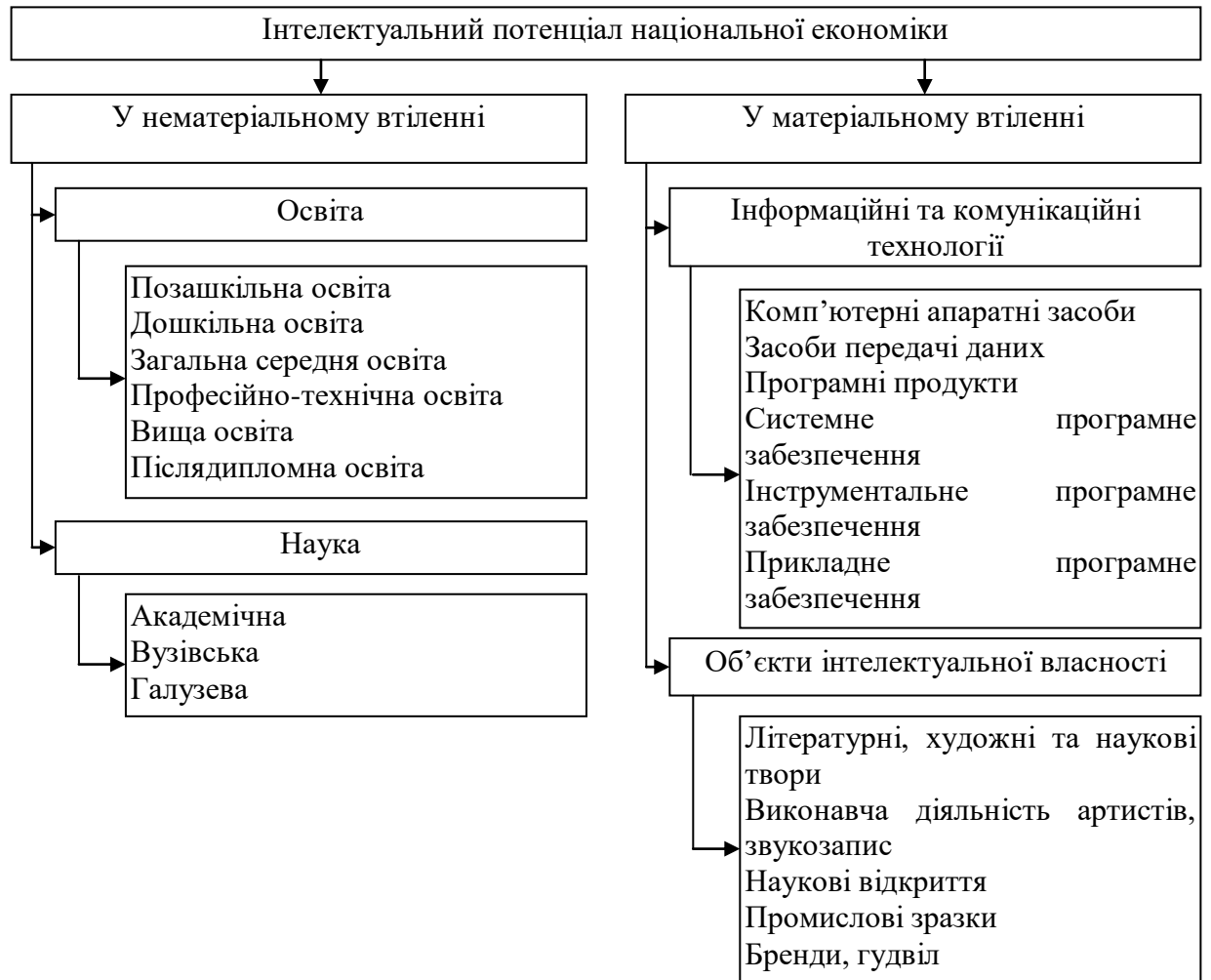

Рис. 1.4. Складові інтелектуального потенціалу національної економіки [27, с. 167]

Такі нематеріальні складові інтелектуального потенціалу, як освіта і наука, є чинниками нагромадження «людського капіталу», економічного розквіту та переходу від індустріального до інформаційного суспільства.

У сучасних умовах зростає роль матеріальних складових інтелектуального потенціалу, які виступають у формі об'єктів інтелектуальної власності (літературні, художні витвори та наукові роботи,

винаходи, ліцензії, промислові зразки, бренди, Гудвіл, корпоративна культура та інші права, які належать до інтелектуальної та творчої діяльності); інформаційних та комунікаційних технологій (комп'ютерні апаратні засоби, засоби передачі даних, програмні продукти) [27, с. 168].

Структуру та зміст інтелектуального потенціалу національної економіки зображено на рис. 1.5, який узагальнює та уточнює наявні у фаховій літературі наукові погляди.

Рис. 1.5. Структура інтелектуального потенціалу національної економіки [33, с. 5]

Інтелектуальний потенціал національної економіки містить низку суттєвих складових, кожна з яких дозволяє інтегруватися всім іншим у цілісну систему. Структурно інтелектуальний потенціал національної економіки можна уявити як єдність п'яти ключових складових: кадри, матеріально-технічна база, результат, інформація, організаційно-правові елементи [20].

Отже, до структури інтелектуального потенціалу національної економіки належать: людські активи (людський інтелектуальний потенціал); інфраструктурні активи та інтелектуальна власність (організаційно-структурний капітал); ринкові активи (інтелектуальний капітал взаємодії з інститутами ринку). Пріоритетною ланкою інтелектуального потенціалу національної економіки вважається людський інтелектуальний потенціал, іншими словами залучені до економіки людські ресурси, їх знання, творчі здібності, інтелектуальні та комунікативні можливості, що можуть бути використані для створення інтелектуального продукту. На макроекономічному рівні людський інтелектуальний потенціал вважаємо не що інше, як інтелектуальним потенціалом зайнятого населення [22, с. 54].

З огляду на зазначене, в Україні особливої уваги та ґрунтовних наукових пошуків заслуговують проблеми ідентифікації змісту інтелектуального потенціалу населення, яке зайняте у національній економіці, методологічні основи забезпечення його розвитку й ефективного використання. Але, незважаючи на це необхідно зауважити, що не завжди людський інтелектуальний потенціал ототожнюється з інтелектуальним потенціалом зайнятого населення, оскільки певний внесок у національну економіку можуть робити люди, не задіяні в економічних і наукових сферах, наприклад, талановиті діти (що створюють певні твори та яким притаманні художні, мистецькі, акторські, музикальні, літературні, технічні здібності та таланти тощо), люди похилого віку та пенсіонери, які вже не мають професійних трудових стосунків, але реалізують свої знання, навички, досвід у інтелектуальні продукти. Крім цього, у сучасному світі існує певна категорія людей, які не належать до економічно-бізнесових чи науково-освітніх сфер і не мають постійного місця роботи чи певної зайнятості, але це не заважає їм займатися інтелектуально-творчою діяльністю і втілювати власні ідеї в певні результати інтелектуальної діяльності, які в майбутньому можуть принести зиск для їх авторів та держави.

Зростання інтелектуального потенціалу визначається: з одного боку,

здатностями забезпечувати наукову сферу провідними капітало- і ресурсомісткими технологіями, апаратами та приладами, що є втіленням сучасних досягнень науково-технічної думки, а з іншого – провідним значенням галузі освіти у створенні НТП та ІІ. Саме сфера освіти створює платформу для проведення НДДКР, забезпечує потребу суспільства науково-дослідними кадрами, а також готує базу для впровадження результатів НДДКР у виробництво – здійснює підготовку та перепідготовку виробничо-управлінських, технічних та інших кадрів.

1.3. Управління розвитком та використанням інтелектуального потенціалу національної економіки

Розвиток інтелектуального потенціалу національної економіки – надзвичайно складне завдання, тому-що передбачає інвестування за умов, коли ефективність і раціональність вкладень достатньо складно оцінити [14, с. 93]. Щодо питань використання інтелектуального потенціалу в національній економіці, то головною тезою виступає трансформація інтелектуального потенціалу в інтелектуальний капітал (ІК), що відображено на рис. 1.6.

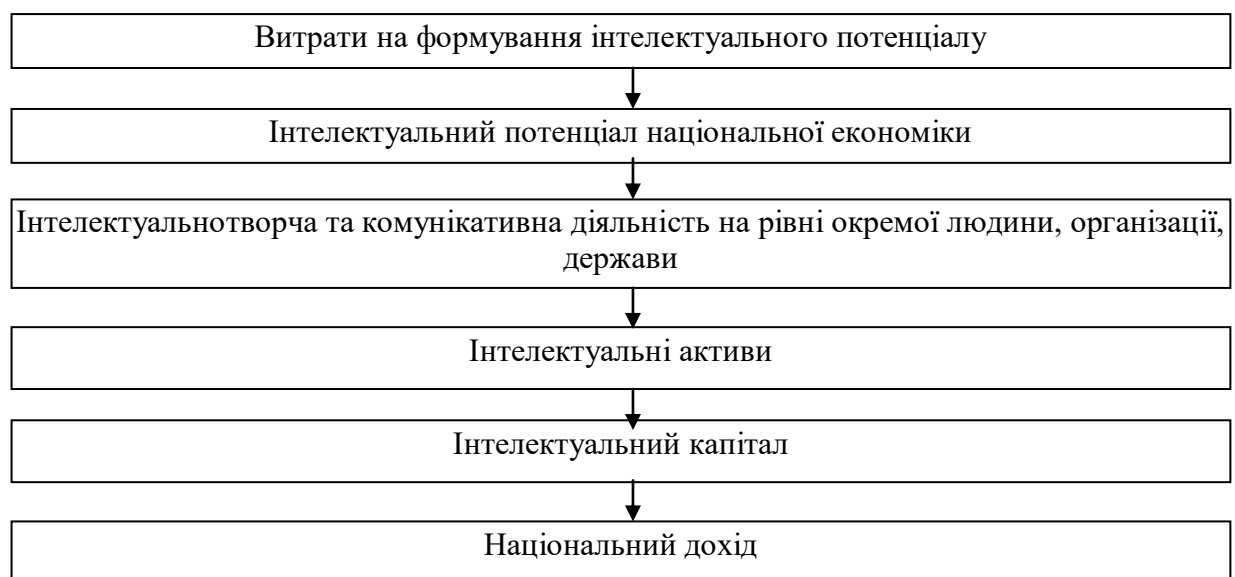

Рис. 1.6. Механізм використання інтелектуального потенціалу в національній економіці [12, с. 215]

Багатьма науковцями інтелектуальний потенціал ототожнюється з інтелектуальним капіталом. "Інтелектуальний капітал – це насамперед люди та знання, якими вони володіють, а також їх навички і все те, що допомагає ефективно використовувати знання та навички; це збірне поняття для визначення нематеріальних цінностей, які об'єктивно підвищують ринкову вартість компанії" [27, с. 170].

"Під інтелектуальним капіталом національної економіки розуміємо реалізований інтелектуальний потенціал, тобто сукупність інтелектуальних ресурсів (людський ІК, ІК організації, клієнтський ІК), якими володіє держава та які використовує в процесі здійснення економічних рішень, отримуючи сукупний інтелектуальний продукт, за допомогою якого забезпечується соціально-економічний та інноваційний розвиток, спостерігається збільшення національного доходу, підвищення конкурентоспроможності країни та покращення якості життя людей. Інтелектуальний капітал в абсолютному значенні розуміємо як інтелектуальний продукт у вартісному втіленні" [14, с. 74].

"Процес управління - синтезоване використання інструментів менеджменту і маркетингу, пов'язане зі складовими системи мотивації для реалізації інноваційного потенціалу трудового ресурсу, що дозволяє реструктуризувати елементи системи управління країною" [3, с. 14].

Управління інтелектуальним потенціалом - це система планування й використання потенціалу інтелектуальних ресурсів, що направлена на реалізацію політики стійкого розвитку національної економіки [14, с. 74].

"Під процесом управління інтелектуальним потенціалом ми розуміємо сукупність дій та заходів, спрямованих на забезпечення ефективного планування, організації та контролю процесів формування та використання інтелектуальних ресурсів, а також мотивації процесів накопичення і примноження інтелектуального потенціалу" [16].

Тому метою управління інтелектуальним потенціалом є забезпечення найбільшого результату від їх застосування при мінімізації затрат на дані

ресурси, що створюються на різних фазах галузевого розвитку держави.

Завдання системи управління інтелектуальним потенціалом національної економіки представлено на рис. 1.7.

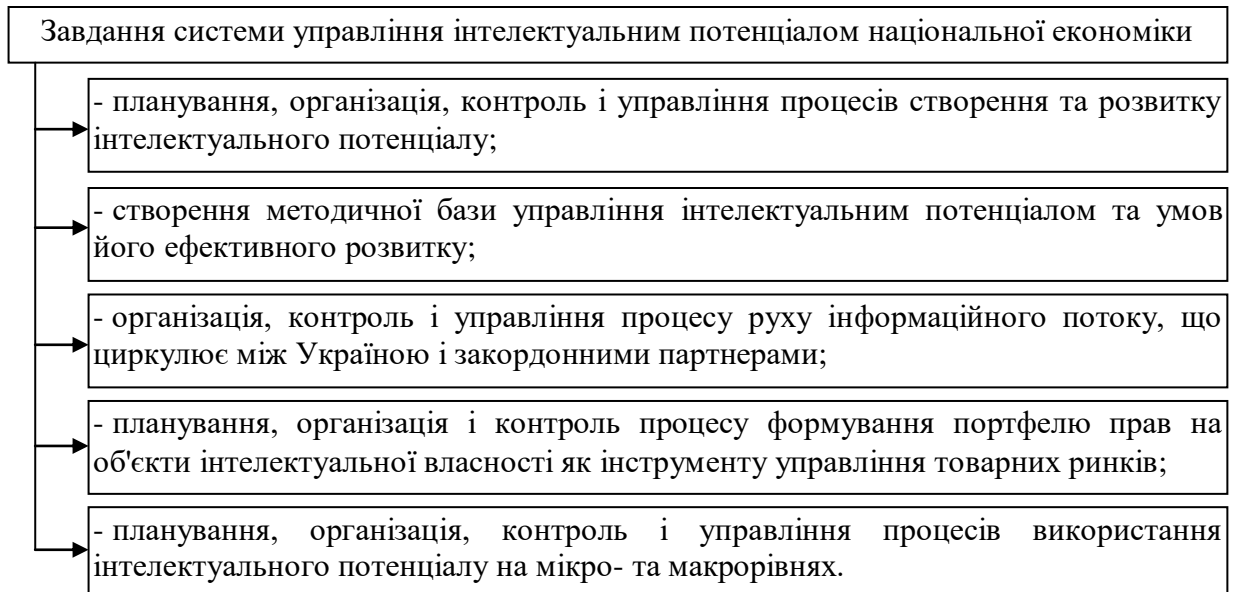

Рис. 1.7. Завдання системи управління інтелектуальним потенціалом національної економіки [7]

"Управління інтелектуальним потенціалом - це доволі складний процес, на який впливають різні чинники внутрішнього і зовнішнього середовища. Щоб оцінити їх важливість для процесу управління інтелектуальним потенціалом і формуванням конкурентних переваг, необхідно детально їх розглянути" [27, с. 170].

Для ефективного галузевого управління інтелектуальним потенціалом, запропоновано дотримуватись таких пріоритетних напрямків, як [3, с. 14]:

- проведення збору інформації щодо інтелектуального потенціалу галузевих компаній;

- формування раціональності залучення додаткових інтелектуальних ресурсів у галузі, зокрема, на базі аутсорсингу;

- визначення пріоритетних та найбільш перспективних напрямів діяльності галузевих компаній, встановлення найбільш кваліфікованих

спеціалістів для вирішення задач у відповідних сферах й визначення раціональності вкладення ресурсів у розвиток інтелектуальних ресурсів;

- сприяння зростанню творчої й інноваційної активності інтелектуальних ресурсів галузевих компаній;

- здійснення навчання працівників галузевих компаній з метою впровадження і вдосконалення раніше одержаних знань [3, с. 15].

У сучасному світі головною конкурентною перевагою структурних економік вважають нематеріальні активи місцевих компаній: виробничі секрети, ноу-хау, ідеї, інтелектуальний капітал, технології та інші - усе це називають інтелектуальними ресурсами. У головних компаній частка нематеріальних активів більше ніж 30-80 % їх вартості.

"Вивчення проблеми державного управління інтелектуальним потенціалом галузевих виробництв на сучасному етапі вимагає: узагальнення результатів практики, проведення ретельного аналізу нових тенденцій в його еволюції, а також дослідження специфіки застосування цієї методології в різних сферах економіки регіону, що забезпечить зростання як окремих господарюючих суб'єктів, так і економіки регіону в цілому" [20].

"Розвиток економічної системи, заміна індустріальної економіки на постіндустріальну призвели до того, що власник інтелектуального ресурсу став рівним у правах з власником матеріального капіталу. Пояснюється це, безумовно, визнанням унікальності інтелектуальних здібностей їх носія, а також тим, що в сучасній економічній системі власник матеріального капіталу не має можливості підвищувати ефективність виробництва без участі власника інтелектуального капіталу та застосування його творчих здібностей. Таким чином, співробітник підприємства відокремлюється від власника підприємства, що вимагає додаткових зусиль з боку власника для формування мотивації співробітника до праці" [30].

На сучасному етапі розвитку інтелектуальним потенціалом національної економіки в управлінні їм притаманні такі риси [30]:

1. Інтелектуальний потенціал виступає як засіб виробництва.

2. Інтелектуальний потенціал функціонує в монопольних умовах. Інтелектуальний потенціал характеризує індивідуальні спроможності людини та невіддільний від їх носія.

3. Результатом втілення інтелектуального продукту вважаємо дохід, який залежить від того, наскільки неповторні, «плідні» мізки, і спроможності людини. Зстосування інтелектуального ресурсу в якості інструменту зростання інтелектуального потенціалу фірм галузевого виробництва потребує вимоги здійснювати додаткові пошуки умов його створення та розвитку, а отже вивчення інструментарію застосування цих умов для отримання компанією визначених цілей. Провідним чинником створення конкурентних переваг за умов ефективного функціонування системи керування інтелектуальним потенціалом фірм галузевого виробництва є рівень набутих загальних, науково-професійних знань, ступінь компетентності і культури спеціалістів [30].

"Сучасна практика засвідчує появу нового розділу науки управління та нового виду управлінської діяльності, що відповідають вимогам економіки інтелектуальних ресурсів - управління інтелектуальним потенціалом. Виробництво, освоєння і поширення нових інтелектуальних ресурсів можливі тільки при адекватній зміні форм і методів управління підприємствами, які на різних етапах із зростаючим темпом стануть провідниками технологічної революції, науки та інновацій" [30].

Донині керівники підприємств знаходяться в постійному пошуку нових інструментів, на основі яких можливо досягти переваги в конкурентній боротьбі. Якщо вчора акцент робився на якість продукції та надавав можливість завоювати значну ринкову частку, то нині висока якість стає нормою не здатна розглядатися як конкурентна перевага.

Подібна ситуація фіксується із використанням провідної методології зростання ефективності роботи фірм - реінжинірингом. Набувши статус загальноприйнятої практики, ефективність цих процесів стала складовою «мінімальної ціни» присутності на ринку. "Пройшовши через захоплення

реінжинірингом, загальним управлінням якістю, різноманітними спробами стратегічного управління, керівництво підприємств з'ясувало, що традиційні ринкові переваги вже не вирішують формування базової компетенції" [38].

Управління інтелектуальним потенціалом на рівні національної економіки слід визначити як "синтезоване використання інструментів менеджменту і маркетингу, пов'язане з складовими системи мотивації для реалізації інноваційного потенціалу трудового ресурсу, що дозволяє реструктуризувати елементи системи управління підприємством відповідно до вимог зовнішнього середовища. Вони мають бути підпорядковані довгостроковим цілям розвитку, які формуються з урахуванням сучасного стану його ресурсної бази, положення на ринку і товарної орієнтації. Найбільш перспективним інструментом управління інтелектуальним потенціалом, на наш погляд, має стати внутрішньо організаційний маркетинг, суть якого полягає в тому, що відносини компанії та працівників будуються на тих же підставах, що і клієнтів" [29, с. 221].

Досвід провідних держав показує потребу у зростанні інвестицій фірм у власних співробітників, що дає можливість створити умови, при яких персоналу турбує не тільки їх матеріальний стан, а й успіх всього бізнесу. Для раціонального використання своїх знань працівники мають одержувати різні вигоди від праці в компанії, в тому числі і задоволення від виробничої діяльності та умов, за яких вона протікає. Інтелектуальний ресурс приймає провідну участь в сферах масового інтелектуального виробництва - наукові організації, створювачі унікальних інтелектуальних продуктів, що здійснюють масове виробництво інтелектуальної продукції середнього рівня, працюють за принципами, що характерні для промислового виготовлення товарів за умов відносно незалежного руху капіталу, де інтелектуальний ресурс використовується на умовах «штучного» товару («елітні» галузі інтелектуального виробництва).

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

2.1. Сучасний стан формування інтелектуального потенціалу національної економіки України

Досвід провідних країн останніх років значною мірою змінив уявлення про можливі напрями людського розвитку. Якщо раніше вважали, що головна роль в економічному розвитку країн належить природним ресурсам, то нині у пріоритеті стає інтелектуальний потенціал держави.

Однією з найбільш важливих компонент національного багатства України вважаємо інтелектуальний продукт, що, не дивлячись на усі перепони, створювали та формують науково-технічні кадри і діячі мистецтв. На жаль, ті, хто підтримує та розвиває цю складову, або не в повній мірі усвідомлюють її значення для розвитку нашої держави, або нині не здатні переборотни "сировинне захоплення" у розвитку соціально-економічної системи каріни. Дійсно, нині економіці нашої країни інтелектуальний потенціал не в повній мірі враховується, і тому "незатребуваність нагромадженого інтелектуального багатства вже призвела до розпаду багатьох наукових і виробничих колективів, технологічної деградації виробництва і масового відтоку талановитих фахівців за кордон. Економічний розвиток України, всупереч наявному могутньому інтелектуальному потенціалу, виявляє ознаки сировинного, трудомісткого та енергоємного характеру" [24, с. 76].

Основою створення інтелектуального потенціалу національної економіки України традиційно вважається розвиток науково-технічної бази промисловості. Динаміка питомої ваги затрат на виконання наукових та науково-технічних робіт у ВВП окремих країн представлено у табл. 2.1.

**Динаміка питомої ваги витрат на виконання наукових
та науково-технічних робіт у ВВП, % [32]**

Роки	Країни						
	ЄС-27	Німеччина	Чехія	Естонія	Угорщина	Іспанія	Україна
2009	1,82	2,51	1,35	0,93	0,94	1,12	0,99
2010	1,84	2,54	1,49	1,13	1,01	1,20	0,91
2011	1,84	2,53	1,48	1,08	0,98	1,27	0,85
2012	1,92	2,69	1,41	1,28	1,00	1,35	0,85
2013	2,01	2,82	1,47	1,43	1,17	1,39	0,86
2014	2,00	2,80	1,56	1,63	1,17	1,39	0,83
2015	2,03	2,84	1,85	2,38	1,21	1,33	0,73
2016	2,01	2,88	1,79	2,16	1,27	1,27	0,75
2017	2,01	2,85	1,91	1,74	1,41	1,24	0,70
2018	2,03	2,89	1,99	1,79	1,49	1,25	0,66
2019	2,06	2,94	2,08	1,85	1,57	1,26	0,63

З аналізу статистичних даних, в Україні відзначаються негативні тенденції розвитку наукової та інноваційної галузей в порівнянні з європейськими країнами: питома вага обсягу виконаних науково-технічних робіт у ВВП скоротилася за 2009–2019 рр. на 0,36% – з 0,99 до 0,63%, стоді як в середньому по країнах ЄС зріс на 0,24% при збільшенні в Естонії на 0,92%, Чехії – на 0,73, Угорщині – на 0,63, Німеччині – на 0,43, Іспанії – на 0,14%. За даними Євростату, питома вага витрат на здійснення наукових та науково-технічних робіт у ВВП України найнижча в порівнянні з державами ЄС.

У 2019 р. бюджетне фінансування сфери науки в Україні склало 5 млрд грн (менше 200 млн євро). Якщо порівнювати: науковий бюджет Литви становить майже 100 млн євро, Румунії – 1 млрд євро, Польщі – майже 5 млрд євро. Водночас, національні бюджетні наукові видатки сягають тільки 0,2% ВВП. Водночас нормою фінансування науки для держав ЄС є 3% ВВП, в Ізраїлі та Швеції – 4% ВВП.

Динаміка чисельності наукових кадрів в Україні представлена у табл. 2.2.

Динаміка чисельності наукових кадрів в Україні [34]

Роки	Чисельність працівників основної діяльності, тис. осіб	Чисельність науковців, тис. осіб	Чисельність докторів наук в економіці України, тис. осіб	Чисельність кандидатів наук в економіці України, тис. осіб
2009	170,6	105,51	12,01	68,29
2010	160,8	100,25	12,49	71,89
2011	155,6	96,82	12,85	74,19
2012	149,7	94,17	13,42	77,76
2013	146,8	92,4	13,87	81,17
2014	141,1	89,56	14,42	84,00
2015	134,7	84,97	14,90	84,98
2016	129,9	82,03	15,59	88,06
2017	123,2	77,85	16,45	90,11
2018	109,6	69,40	16,09	86,23
2019	101,6	63,86	16,15	85,75
Темпи змін, %	59,6	60,5	134,5	125,6

Так, за даними Державної служби статистики України, загальна кількість працівників основної діяльності скоротилася за 2009–2019 рр. на 40,4%, кількість науковців – на 39,5%. Водночас, за цей період зафіксовано тенденція збільшення кількості докторів і кандидатів наук в економіці України: відповідно, на 34,5 і 25,6%. За 2009–2019 рр. питома вага науковців у загальній чисельності працівників основної діяльності зросла на 1,1%, або з 61,8 до 62,9%. У загальній чисельності працівників основної діяльності питома частка докторів наук зросла на 8,9% – з 7 до 15,9%; кандидатів наук – на 44,4%, або з 40 до 84,4%.

Динаміка чисельності дослідників в Україні представлена у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Динаміка чисельності дослідників в Україні [34]

Роки	Чисельність дослідників, тис. осіб	Чисельність виконавців наукових та науково-технічних робіт з науковими ступенями, тис. осіб	
		Доктор наук	Кандидат наук
2009	85,2	4,2	17,0
2010	80,5	4,3	17,0
2011	78,8	4,4	17,0

Продовження таблиці 2.3

2012	77,4	4,5	17,1
2013	76,1	4,4	17,1
2014	73,4	4,5	17,0
2015	70,4	4,4	16,2
2016	68,6	4,5	16,0
2017	65,6	4,5	15,9
2018	58,7	4,3	14,8
2019	53,8	4,1	13,9
Темпи змін, %	63,1	97,6	81,8

Аналіз свідчить про тенденцію та закономірності скорочення числа дослідників, де їх чисельність зменшилася за 2009–2019 рр. на 36,9%, а питома частка в загальній кількості працівників основної діяльності збільшилася на 3,1% – з 49,9 до 53%. Чисельність виконавців наукових та науково-технічних робіт з науковим ступенем доктора наук зменшилась на 2,4%, а кандидата наук – на 18,2%. При цьому жінок-дослідників зменшилося за 2015–2019 рр. на 22,2%, або з 32 до 24,9 тис. осіб. Їх питома вага у загальній чисельності дослідників складала в 2019 р. 46,3% (у 2015 р. – 45,5%), тобто відзначено гендерну нерівність працівників наукових організацій та установ в Україні.

Динаміка працівників основної діяльності та дослідників за секторами в Україні представлена у табл. 2.4.

Таблиця 2.4

**Динаміка працівників основної діяльності та дослідників
за секторами [31]**

Роки	Державний сектор		Підприємницький сектор	
	Чисельність працівників основної діяльності, тис. осіб	Чисельність дослідників, тис. осіб	Чисельність працівників основної діяльності, тис. осіб	Чисельність дослідників, тис. осіб
2009	67,6	37,9	92,0	38,5
2014	63,3	36,7	67,5	28,5
2017	59,9	35,6	54,5	23,1
2018	54,6	32,5	47,5	20,2
2019	51,6	30,7	43,3	17,9
Темпи змін, %	76,3	81,0	47,1	46,5

За 2009–2019 рр. чисельність працівників основної діяльності в секторі державного управління зменшилась на 23,7%, дослідників – на 19%; у бізнес-секторі, зокрема, на 52,9 і 53,5%. При цьому в державному секторі питома вага працівників основної діяльності збільшилась на 11,2%, або з 39,6 до 50,8% загальної чисельності працівників основної діяльності.

Питома частка дослідників у державному секторі зросла на 12,6% – з 44,5 до 57,1% загальної кількості дослідників в Україні. У підприємницькому секторі відображається протилежна ситуація: питома вага працівників основної діяльності скоротилася на 11,3% – з 53,9 до 42,6% загальної чисельності працівників основної діяльності. Питома вага дослідників у підприємницькому секторі скоротилася на 11,9%, або з 45,2 до 33,3% загальної кількості таких працівників.

З аналізу статистичної інформації, для сфери наукової діяльності України характерне зменшення наукових працівників серед молоді та «старіння» наукового персоналу. "За інформацією Державної служби статистики України, у 2019 р. серед дослідників у віці 60–69 років працювало 18,5%, за науковим ступенем доктора наук – 31,5%, кандидата наук – 18,4%. Тоді як частка дослідників за науковим ступенем доктора наук у віці у віці 30–39 років становила 2,3%, кандидата наук у віці до 29 років – 4,6%, у віці 30–39 років – 26,1%. За 2009–2019 рр. частка докторів наук, зайнятих в економіці України, у віці 31–40 років зросла на 4,8%, 41–50 років – на 0,9, понад 70 років – на 6,1%" [31] (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Розподіл частки дослідників за віком у 2019 р., % [31]

	Вікові групи						
	до 29 років	30–39 років	40–49 років	50–54 років	55–59 років	60–69 років	70 років і більше
Всього	15,0	21,9	15,1	10,3	10,6	18,5	8,5
Доктори наук	-	2,3	9,2	9,9	14,9	31,5	32,1
Кандидати наук	4,6	26,1	19,2	9,9	10,7	18,4	11,1

Зменшення кількості наукових кадрів в Україні, передусім, пов'язано з недостатньою оплатою праці. Отже, рівень середньомісячної номінальної заробітної плати штатних працівників у галузі наукових досліджень та розробок значно нижче в порівнянні зі сферами фінансової й страхової діяльності, складського господарства, інформації й телекомунікації.

Порівняльний аналіз середньомісячної заробітної плати жінок і чоловіків засвідчив про гендерну нерівність у оплаті праці. В середньому по державі цей індикатор склав у 2019 р. 25,1%. Найбільший рівень гендерного розриву в оплаті праці зафіксовано у галузях фінансової й страхової діяльності (33,6%), промисловості (25,9%), оптової та роздрібною торгівлі (20,9%). За 2014–2019 рр. у сфері наукових досліджень та розробок рівень гендерного розриву збільшився на 4,3% – з 14,6 до 18,9% (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Динаміка співвідношення середньомісячної заробітної плати жінок і чоловіків за окремими видами економічної діяльності [34]

Види економічної діяльності	2014 рік		2019 рік	
	Співвідношення зарплати жінок до зарплати чоловіків, %	Гендерний розрив у зарплаті жінок і чоловіків, %	Співвідношення зарплати жінок до зарплати чоловіків, %	Гендерний розрив у зарплаті жінок і чоловіків, %
У середньому по Україні	77,8	22,2	74,9	25,1
Фінансова та страхова діяльність	71,9	28,1	66,4	33,6
Промисловість	68,9	31,1	74,1	25,9
Оптова та роздрібна торгівля	82,7	17,3	79,1	20,9
Наукові дослідження та розробки	85,4	14,6	81,1	18,9
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	87,8	12,2	90,7	9,3
Діяльність транспорту	84,1	15,9	95,5	4,5

Як свідчить зарубіжний досвід, до умов важливих соціально-економічних перетворень у суспільстві відноситься участь представників бізнесу в підтримці загальнонаціональних наукових розробок, іншими словами доцільним є застосування публічно-приватного партнерства зростання наукової галузі. Це відображається у втіленні практики застосування податкових та фінансово-кредитних важелів залучення країною коштів приватного сектора економіки в наукову й науково-технічну сферу шляхом списання витрат на здійснення досліджень та розробок, у яких скорочується податкова база; скасування сплати окремих податків; скорочення податкових ставок; надання податкових канікул; втілення механізмів прискореної амортизації основних активів, нематеріальних засобів; безпроцентне кредитування.

2.2. Проблеми використання інтелектуального потенціалу національної економіки України

Розвиток інтелектуального потенціалу, як функція науково-технічної і інноваційної діяльності суспільства, "відіграє в розвинених індустріальних і особливо - постіндустріальних суспільствах важливу роль. Забезпечення тісного і неперервного взаємозв'язку фундаментальної, прикладної науки та інноваційної діяльності є визначальним фактором результативності науково-технічної діяльності як галузей економіки, так й інноваційного розвитку держави" [35].

Важливість науково-технологічного зростання держави стає беззаперечною, проте в складній політико-економічній ситуації державне фінансування сфери науки й інновацій скорочується у напрямку економії державного бюджету. Зменшення обсягів затрат на розвиток науки спричиняє скорочення інноваційного розвитку країни.

Безпека України, зокрема її військова, соціальна, науково-технологічна, фінансова й інтелектуальна системи, нині знаходяться у надзвичайно

складному стані. Вважаємо, що безпека є безпосереднім результатом застосування технологій на базі використання інтелектуального потенціалу. Без повноцінного зростання інтелектуального потенціалу, зокрема, навчання працівників, впровадження новітніх технологій зумовлює зростання техногенних ризиків. Однак, безпека та стабільність соціально-економічних систем напряму залежать від розвитку інтелектуального потенціалу, з якого і формуються новітні технології [31].

"У 1990 р. в Україні 36% усіх підприємств були інноваційними, у 2010 р. таких було 26%, а у 2019 році лише 13%. В країнах ЄС мінімальний показник інноваційної активності має Португалія - 26%, Греція - 29%, але й тут вони є удвічі більшими, ніж в Україні. А в розвинених країнах Європи інноваційна активність є ще вищою, зокрема у Данії - 71%, Ірландії - 74%, Нідерландах - 62%, Австрії - 67%. Україна на початку 90-х входила в сімку інноваційних та інтелектуальних держав, а на даний час цей показник зменшився мінімум удвічі" [14, с. 75].

"За оцінками фахівців, кількість винахідників за цей час в нашій країні зменшилася у 20 разів, що свідчить про втрату двох третин інтелектуального потенціалу. Ось чому технологічне відставання загрожує економічній та національній безпеці, а також негативно впливає на позиції країни в міжнародних рейтингах. У 2019 р. за оцінками Всесвітнього економічного форуму в Женеві Україна серед 154-х країн зайняла в сфері вищої освіти 46 місце, у сфері інноваційного розвитку - 52, за оснащеністю сучасними технологіями - 65, а у сфері захисту прав інтелектуальної власності - 114" [3].

Інноваційна економіка здатна розвиватися тільки в умовах раціонального застосування інтелектуального потенціалу. Здебільшого в Україні інтелектуальна власність мало враховується, як в собівартості продукції, так в балансовій вартості підприємств - вона сягає практично 1% вартості. А в державах ЄС нематеріальні активи, іншими словами об'єкти права інтелектуальної власності, сягають 50-68 % вартості майна компаній [27].

"Кадровий потенціал науки завжди був сильною стороною держави і протягом багатьох років визначав місце України серед провідних європейських країн: за чисельністю науковців - близько 0,54 % від чисельності економічно активного населення (у тому числі за чисельністю дослідників - 0,41 %). Насиченість науковими кадрами в Україні й зараз відповідає рівню таких країн, як Іспанія, Польща, Чехія, Угорщина, однак є вдвічі меншою за середнє значення цього показника в країнах ЄС (1,2 %) та майже в чотири рази менше, ніж у найбільш забезпеченій науковими кадрами серед європейських країн Фінляндії (2,0%)" [19].

За даними офіційної статистики, науково-технічними розробками у 2019 р. в Україні було зайнято 123,2 тис. осіб. В цілому, обсяг науково-технічних робіт, здійснених власними силами фірм (підприємств) в Україні впродовж 2019 р. склав 11781,1 млн. грн., цей індикатор на 4,7% вищий в порівнянні з 2018 р. (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Обсяг наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами організацій (підприємств) України у 2013-2019 рр. (млн.грн.) [19]

Роки	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Усього	6700,7	8538,9	8653,7	9867,1	10349,9	11252,7	11781,1
фундаментальні дослідження	1504,1	1927,4	1916,6	2188,4	2205,8	2621,9	2695,4
прикладні дослідження	1132,5	1545,6	1412	1617,1	1866,7	2057,7	2087,8
науково-технічні розробки	3303,1	4088,2	4215,9	5037	4985,9	5369,9	5772,8
науково-технічні послуги	761	977,7	1109,2	1024,6	1291,5	1203,2	1225,1

Оцінивши обсяги реалізованої інноваційної продукції впродовж 2013-2019 років, можна зазначити циклічну тенденцію, впродовж 2017-2019 років спостерігається скорочення обсягів збуту, проте найнижчим індикатор був у 2015 році (рис. 2.1). Скоротився обсяг новітньої інноваційної продукції для ринку і також постачання на експорт відповідно на 2121,4 та 2698,5 млн. грн.

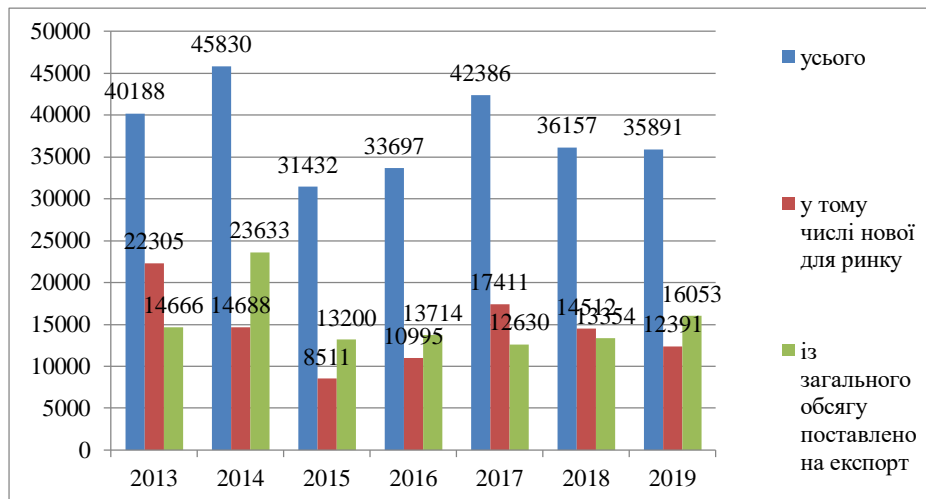

Рис. 2.1. Обсяг реалізованої інноваційної продукції в Україні протягом 2013-2019 рр., млн.грн. [19]

"Прогресивний розвиток науки потребує значних фінансових надходжень з боку держави, проте набагато важливішим є фінансування бізнесом нових наукових досліджень і впровадження у свою діяльність вже наявних високотехнологічних розробок. Така ситуація не дозволяє забезпечити неперервність процесу створення інноваційної продукції: від ідеї до впровадження. Тому винаходи і технології не знаходять свого швидкого застосування і архівуються ще на стадії проекту" [19].

Дослідимо динаміку фінансування наукових та науково-технічних робіт в Україні, що представлено на рис. 2.2.

Аналіз показав, що скорочення обсягів фінансування наукових й науково-технічних розробок в Україні спостерігалось у 2014-2015 роках що було викликано кладенням військово-політичної ситуації в країні.

В нашій країні фінансування відбувалося за рахунок надходжень з держбюджету, власних коштів наукових установ, підприємств, організацій, ресурсів замовників національних організацій, надходжень іноземних країн, та інших джерел фінансування.

Продовження таблиці 2.8

вітчизняних	31,0	0,4	45,4	0,3	154,5	1,3	123,7	1,3
іноземних держав	2411,4	30,0	56,9	0,4	994,8	8,7	1253,2	13,2
інших джерел	735,2	9,0	6484,6	45,3	2753,6	24,0	1029,9	10,7

У 2017-2019 рр. зафіксовано значне скорочення фінансування інноваційної діяльності, в порівнянні 2018 р. і 2017 р. це на 2853,3 млн. грн. менше, а у 2019 р. фінансування скоротилось на 4771,3 млн. грн. в порівнянні з 2017 р. Також у 2019 р. спостерігалось різке зменшення структури фінансування наукових й науково-технічних робіт, результатом чого питома вага коштів держбюджету скоротилася до 0,3%, а питома частка надходжень з бюджетів та іноземних країн збільшилась відповідно від 1,6% та 13,2% у 2019 р. Така тенденція негативно вплинула на становище економічної безпеки країни, тому-що послаблюється власний науково-технічний й інтелектуальний потенціал удосконалення промислового виробництва [31].

"Дослідження показників, що характеризують наукову та науково-технічну діяльність організацій (підприємств) та інноваційну діяльність промислових підприємств України дає можливість визначити позитивні і негативні фактори впливу на використання інтелектуального потенціалу держави. В умовах кризи особливого значення набуває вибір оптимальних шляхів забезпечення інтелектуального потенціалу, як передумова забезпечення сталого розвитку країни" [31].

Актуальність дослідження питань інтелектуального потенціалу нашої країни та її областей визначається зростанням численних негативних чинників (скорочення виробництва, скорочення рівня життя населення, зменшення престижності праці науковців, скорочення конкурентоздатності національної продукції та ін.) в економіці України. Ситуація, яка склалається нині в політичній, соціально-економічній сферах держави, чинить негативний вплив на базові засади розвитку інтелектуального потенціалу України.

"Незважаючи на труднощі трансформаційного періоду Україна зберегла значний інтелектуальний потенціал, достатньо розвинену промисловість, зокрема й такі наукомісткі галузі, як космічна, ракето-, літако- і суднобудування, розроблення і виробництво синтетичних матеріалів. Чимало наукових напрямів представляють інтерес і для світової спільноти. Проте конкурентоспроможна науково-технічна продукція може бути виготовлена лише за допомогою наукомістких технологій, основою яких є об'єкти права інтелектуальної власності – винаходи, корисні моделі, промислові зразки, топографії інтегральних мікросхем тощо. Такі об'єкти формують і збагачують науково-технічний потенціал кожної держави" [19].

Водночас, у галузі інтелектуальної власності України спостерігаються значні проблемні питання, які вимагають дослідження і швидкого вирішення. До них можна віднести встановлення ролі та значення самої держави у сфері інтелектуальної власності [4, с. 39]. В Україні, навіть за умов кризових явищ, є спроможність отримувати прибутки у галузях, які ґрунтуються на інтелекті, знаннях, творчих здібностях таким чином, як це робиться у всіх економічно розвинених державах. В Україні розвиток та успіхи у даній галузі за останні роки засвідчуються нагородженням 47 вітчизняних учених золотими медалями Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) у відмінних номінаціях, наданням почесної відзнаки ВОІВ у формі пам'ятного знака відповідного зразка для сімох вітчизняних підприємств з інноваційною активністю. Це значне міжнародне визнання досягнень нашої країни у галузі інтелектуальної діяльності.

Щорічні національні конкурси "Винахід року" засвідчили, що Україні є винаходи, в тому числі в сфері медицини, сільського господарства, електроніки й телекомунікацій, які здатні бути базою найсучасніших технологій і приносити країні значні надходження. Проте, на жаль, велика кількість об'єктів права інтелектуальної власності в нашій державі не відноситься до в цивільного обороту. Нові продукти, послуги, на які розповсюджуються права інтелектуальної власності, не представлені навіть

на національному ринку, проте це – значний резерв і для економіки країни в цілому, і для прибутку окремих компаній [6, с. 251].

В інтелектуальному, творчому середовищі національного суспільства вже тривалий час розуміють, що власне інтелектуальному потенціалу надано провідний статус у розвитку економіки нового типу, проте далі цього твердження поки що істотних трансформацій не відбувається. Слід зазначити, що наявна ситуація в Україні щодо вчених і творчої інтелігенції в цілому може призвести до повної руйнації інтелектуального потенціалу. Відомо, що в умовах постійного недовикористання людського потенціалу (інтелекту) його декваліфікація здійснюватиметься у геометричній прогресії, а компенсувати втрачений людський капітал значною мірою важче, якщо порівнювати з фізичним.

Можна зробити висновок, що нині за умов глобалізації усе більшу частку в розвитку держав світу посідають екзогенні чинники. За цих умов найзначніших успіхів досягають ті держави, у яких стратегія розвитку створює формування та зростання інтелектуального потенціалу нації. Реалізація такої стратегії для України примножує можливості й резерви системного направлення, що забезпечує суспільно-політичні трансформації змісту взаємозв'язків між системними елементами вітчизняної економіки на основі її інтелектуалізації та інформатизації. Власне інтелектуальний фактор у прямому зв'язку з ухваленням стратегічних рішень на усіх рівнях державного управління відображає загальносуспільний характер в разі втілення у практику національної ідеї. Рушійною силою соціально-економічного розвитку України стає власне інтелектуальний потенціал нації. Тому економічний розвиток та реформування національного виробництва мають ґрунтуватися на науково обґрунтованій економічній платформі у галузі використання національного інтелектуального потенціалу, направленості на формування необхідних умов для стікого розвитку ринку інтелектуальної власності, як найвищої та найпрогресивнішої форми господарських відносин у сучасних умовах.

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

3.1. Зарубіжний досвід управління формуванням і використанням інтелектуального потенціалу та рекомендації для України

Покращення конкурентоспроможності економіки України за умов формування і використання інтелектуального потенціалу є головною метою країни. З даного приводу актуальним є дослідження зарубіжного досвіду в сфері управління формування і розвитку інтелектуального потенціалу [4, с. 334].

До актуальних питань організації управління формуванням і розвитком інтелектуального потенціалу в Україні у порівнянні із зарубіжними країнами належать ті, що наведені на рис. 3.1.

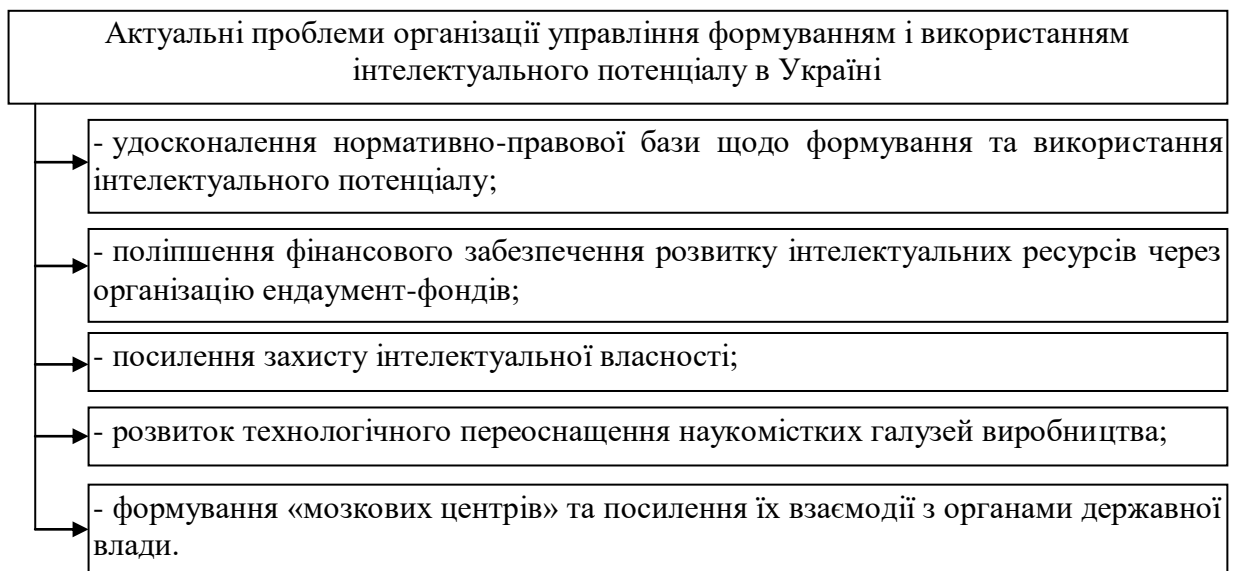

Рис. 3.1. Актуальні проблеми організації управління формуванням і використанням інтелектуального потенціалу в Україні (розроблено автором)

Проаналізуємо ці проблеми через призму зарубіжного досвіду:

I. Розвиток інноваційної діяльності США перебуває на якісно високому

рівні, тому-що проблема зростання конкурентоспроможності в усій палітрі її аспектів постійно перебуває в центрі уваги управлінців і бізнесових кіл. Нині якість влади, лідерство та управління вважаються найважливішими факторами конкурентоспроможності держави [7].

"Прикладом може бути практично вся Скандинавія, яка своїм високим рейтингом конкурентоспроможності кидає виклик усталеному стереотипу, що країни з високими податками і надзвичайно розвиненою системою соціального забезпечення (тобто з високим соціальним навантаженням на бюджет), країни так званого соціального капіталізму, не можуть бути конкурентоспроможними" [22, с. 115].

"Головною конкурентною перевагою Скандинавських країн є висока якість політичного й макроекономічного управління, що забезпечує соціальну згуртованість населення, стабільність і передбачуваність бізнес-середовища, низький рівень інфляції та профіцит держбюджету, низький рівень корупції, сприятливий ґрунт для динамічного зростання інновацій і малого бізнесу, пріоритетного розвитку науки та освіти" [15].

Від ефективного використання інтелектуального потенціалу значною мірою залежить і конкурентоздатність держави на міжнародних ринках. Наявність великої кількості гарно підготовлених інтелектуальних ресурсів є однією з конкурентних переваг України. Позитивною тенденцією зростання інноваційної системи в нашій країні вважається якісна зміна освіти, тому-що студентів вчать думати і діяти категоріями інновацій, пристосовуючи фактори академічності й прикладної практичності, що можна реалізувати на основі кооперації вчених та освітян, здатних сформувати новітні знання й навички. Цього досягти можливо використовуючи сучасні освітні технології - інтеграцію потенціалу академічної науки й вищої школи.

Негативними тенденціями є: обмеженість фінансування наукових досліджень, нестійкість попиту на наукові пошуки зі сторони реального сектору економіки, корупція й відсутність національної підтримки інноваційної галузі.

Водночас, можна відмітити й позитивну динаміку - зростання частки фінансування інноваційних проектів з місцевих бюджетів, кількісні зрушення в освіті (опанування студентами категорій інноватики), розвиток ресурсозберігаючих технологій.

Наприклад, у США до 1980 р. результати державних досліджень та розробок були федеральною власністю. Це не створило великого інтересу до передачі технологій серед вчених та інженерів, які працюють у державних університетах та лабораторіях або отримують фінансову підтримку від держави. Посилення конкуренції на світовому ринку та погіршення торгового балансу США змусили Конгрес змінити чинне законодавство та прийняти низку нових федеральних законів, таких як [14; 19]:

1. Закон Байх-Дола, який передбачає передачу права власності від держави університетам (некомерційним організаціям) на результати досліджень та розробок, які були зроблені за фінансової підтримки уряду, і надає цим університетам право патентні винаходи та ліцензії.

2. Закон Стівенсона-Відлера, активізував участь лабораторій у процесах науково-технічного співробітництва з промисловістю шляхом розповсюдження інформації про наукові результати, отримані в них.

3. Федеральний закон про передачу технологій, який визначав процедуру передачі технологій федеральним лабораторіям, які перебували в оперативному управлінні уряду.

4. Національний закон про конкурентоспроможність, який мав на меті підтримку національної конкурентоспроможності державних лабораторій під керівництвом недержавних підрядників (університетів та промислових фірм).

Це законодавство ефективно сприяло інноваційному розвитку держави завдяки збільшенню кількості ліцензій, які університети почали надавати приватним фірмам та компаніям. Останні два закони визначили процедуру укладення ліцензійних угод та розподілу роялті федеральними лабораторіями під час спільних проектів з промисловістю та бізнесом.

II. Проблема фінансування наукової та соціальної сфери не дозволяє

Україні повноцінно конкурувати на світових ринках. В Західних країнах для вирішення цієї проблеми створені ендаументи або ендаумент-фонди, які діють десятиліттями і є успішним інструментом фінансування соціальної, освітньої та наукової сфер.

У США основним документом, що регламентує діяльність ендаумент-фондів, є Закон про єдине управління інституційними фондами (UMIFA - 1972); новою редакцією є Закон про єдине розсудливе управління інституційними коштами (URMIFA) - 2006 р. Як визначено в URMIFA, фонд фінансування - це інституційний фонд, який інститутом не використовується повністю для фінансування поточної діяльності відповідно до угоди про пожертву. Фонд створюється інститутом виключно для благодійних цілей. За рахунок таких фондів створюються та здійснюють діяльність університети, бібліотеки, лікарні, музеї, театри, екологічні та спортивні організації. Саме тому, ендаументи є ринковим механізмом фінансування важливих для суспільства соціальних проектів.

Основними перевагами ендаументного фонду для навчального закладу є [33, с. 7]:

- залучення приватних інвестицій в освіту;
- недоторканність створеного цільового капіталу, витрачаючи лише отримані доходи від управління цільовим капіталом;
- можливості фінансування широкого кола областей;
- набуття навчальним закладом за наявності фонду пожертв переваг при отриманні вищих державних статусів;
- підвищення ефективності управління майном навчального закладу;
- прозора і зрозуміла структура для меценатів;
- зручний механізм для опікунів щодо збору пожертв та контролю за використанням фондів фінансування;
- податкові пільги.

Світовий досвід, загалом позитивний, переконливо продемонстрував важливість надбань як одного із стратегічних механізмів фінансування

діяльності та розвитку системи вищої освіти. Це визначає актуальність визначення принципів та перспектив їх створення в Україні. В даний час їх де-юре в Україні не існує, хоча є спроби їх створити, незважаючи на відсутність законодавчої бази. Зокрема, Фонд розвитку був створений в Інституті міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Основними джерелами формування фондів фінансування університетів, на наш погляд, можуть бути [14, с. 76]:

- внески, пожертви благодійних та некомерційних організацій;
- внески випускників;
- майно на балансі установ та доходи від його використання (оренда приміщень);
- пожертви від корпоративного сектору.

III. За прикладом законодавчих змін у США наприкінці 90-х років інші країни реформували правила фінансування наукових досліджень та законодавство про працю, щоб дозволити науково-дослідним інститутам реєструвати, володіти та ліцензувати інтелектуальну власність, створену за державні наукові фонди.

В Австрії, Данії, Німеччині та Японії головним наслідком цих змін стала відміна так званих "професорських привілеїв", які дали вченим право володіти патентами. Право власності передавалося університетам, тоді як винахідники з числа вчених отримували в обмін частку роялті.

У Канаді, де різні провінції мають різні правила, що регулюють право власності на університети за допомогою інтелектуальної власності, існувала координація політики досліджень та розробок, що фінансується з федеральних урядових фондів на контрактній основі [30].

В Ірландії та Франції, де установи зазвичай (але не завжди) зберігають власність, уряд вирішив надати установам керівні принципи управління інтелектуальною власністю для заохочення більш послідовної практики. Зокрема, у Франції інноваційний підхід застосовується при реалізації національної технологічної політики.

У 1983 році в Національному центрі наукових досліджень було створено підрозділ, який відповідав за практичне використання результатів досліджень і розробок і мав забезпечити ефективну співпрацю між науковцями та промисловими підприємствами. Однак його діяльність виявилась неефективною. Згідно з новим підходом, спільні лабораторії з промисловими компаніями були створені на принципах рівного партнерства, де вчені проводили дослідження, а представники галузі відповідали за розробку та впровадження. Фінансування таких досліджень здійснювалось спільно державою та фірмами [24, с. 165].

Китай також використав світовий досвід для здійснення законодавчих реформ, які дозволяють університетам захищати та використовувати свою інтелектуальну власність.

Науковим та навчальним закладам нашої держави слід надати право для самостійної реєстрації та ліцензування об'єктів інтелектуальної власності, які створюються за кошти, виділені урядом. А уряду потрібно лише надати інструкції щодо належного управління інтелектуальною власністю, щоб заохотити залучення більшої кількості дослідницьких центрів.

IV. Підвищення конкурентоспроможності національної економіки можливо лише за рахунок її технологічного переоснащення та зростання наукомістких галузей, що формують високу додану вартість. Немаловажну роль у даному процесі має трансфер технологій. Саме трансфер технологій став найвигіднішим товаром в експорті Японії, США, Фінляндії, Ізраїлю, Великобританії і є ефективним механізмом сприяння торгівлі та міжнародному науково-технічному співробітництву.

Розвиток нової технології або нового технологічного процесу створює для країн певну тимчасову перевагу в боротьбі за експортні ринки, яка триватиме доти, доки інші країни не подолають цей технологічний розрив.

Отже, чим вищий науково-технічний рівень держави та рівень розвитку системи захисту інтелектуальної власності, тим більше нових товарів та

технологій вона експортує, забезпечуючи лідерство у всіх складових конкурентоспроможності. Науково-технічне лідерство на міжнародному рівні виявляється в розширеному експорті науково-технічних та інформаційних результатів (ліцензій, патентів), у збільшенні експорту готової продукції, у розширенні сфери науково-технічного та технологічного співробітництва, забезпеченні високої рівень технологічного потенціалу [8].

За даними Європейського інноваційного табло (EIT), Україна посідає останню четверту групу з точки зору інновацій - «країни, що наздоганяють» - зі значенням індексу 0,23. До цієї групи входять: Угорщина - 0,24, Росія - 0,23, Україна - 0,23, Латвія - 0,22, Польща - 0,21, Хорватія, Греція - 0,20, Болгарія - 0,19, Румунія - 0,16, Туреччина - 0,08. Порівняно з іншими країнами ЄС, Україна відстає: від "провідних країн" - приблизно в 3 рази (Швеція - 0,68), від "країн-послідовників" - 2 рази (Великобританія - 0,48), від країн "Поміркованих новаторів" - 1,6 рази (Норвегія - 0,35) [19].

Незважаючи на всі втрати попередніх років, науковий потенціал України ще не переступив критичної межі, після чого його розширення та використання може стати досить проблематичним, тому країна все ще може по-справжньому розраховувати на можливості вітчизняної науки у побудові нової економіки. Для цього необхідно сформулювати чітку і зрозумілу державну політику та наполегливо та послідовно її реалізовувати.

V. У сучасному суспільстві національний інтелектуальний ресурс є головним фактором розвитку, який впливає на конкурентоспроможність національних економічних систем. Саме через це соціально-політичні зміни в країнах потребують послуг з боку незалежних інформаційно-аналітичних центрів (мозкових центрів), функція яких полягає у задоволенні потреб держави у накопиченні її інтелектуальних ресурсів. Мозговий центр - це неприбутковий, незалежний науково-дослідний інститут, створений для проведення досліджень та здобуття об'єктивних знань, які за мету ставлять розробку відповідних механізмів, які впливають на громадську думку та державну політику [12, с. 214].

Наприкінці ХХ ст. У США з'явилося нове соціально-політичне явище - „фабрика думки” як реакція наукових та політичних кіл на зміни у світовій економіці та міжнародній безпеці. Особливостями таких організацій в організації наукової діяльності є: формування складу експертів за контрактом; наявність державних та корпоративних клієнтів; просування на ринок досліджень науковців; зв'язок з провідними освітніми університетами та інститутами (табл. 3.1.).

Таблиця 3.1

Світові «фабрики думки» [29, с. 65]

Назва інтелектуального центру	Штаб-Квартира	Діяльність
RAND Corporation («Research AND Development»)	Санта Моніка, Каліфорнія	RAND Corporation - некомерційна організація, яка допомагає вдосконалювати політику і політичні рішення на основі досліджень та аналізу.
Global Industrial and Social Progress Research Institute	Токіо, Японія	GISPRI проводять дослідження в широкому спектрі питань, пов'язаних з глобальними ресурсами, охорони навколишнього середовища, економіки, культури та суспільства
Stockholm International Peace Research Institute	Стокгольм, Швеція	SIPRI є незалежним міжнародним інститутом, що займається дослідженнями в сфері конфліктів, озброєнь, контролю над озброєнням та роззброєнням.
Center for Strategic and International Studies (CSIS)	Вашингтон США	Центр стратегічних і міжнародних досліджень (CSIS) є незалежною, некомерційною організацією, яка зосереджує увагу на політично орієнтованих дослідженнях вітчизняних і міжнародних питань.
The Adam Smith Institute	Лондон, Великобританія	Інститут Адама Сміта - провідний інноватор в області ринкової економіки. Інститут відіграє ключову роль у вивченні і розробці систем державного управління

Основними завданнями "фабрики думок" є розробка перспективних проектів, ґрунтовних концепцій, тактичних та стратегічних розробок, а також надання консультаційних послуг державним установам та потужним транснаціональним компаніям.

Українські аналітичні центри - це порівняно невелика група дослідницьких організацій, близько 1% від загальної кількості, зареєстрованих в Україні, які мають певний вплив на громадську думку, державну політику та діяльність, що є корисною для суспільства.

В законодавстві України не існує законодавчо визначеного поняття "фабрика думок" або "неурядовий аналітичний центр". Ядром українських аналітичних центрів є: Київ, Львів, Донецьк (призупинено через військові дії), Харків, Закарпаття, Полтава, Івано-Франківськ, Волинь, Дніпро, Тернопіль Херсон, Запоріжжя,, Хмельницький, Чернівці, Вінниця, Чернігів. Більше, ніж два десятки аналітичних центрів було сформовано у вищих навчальних закладах України, зокрема, Київському, Дніпровському, Львівському, Тернопільському, Таврійському та Чернівецькому національних університетах, Харківській національній юридичній академії та інших навчальних закладах.

Більшість аналітичних центрів зосереджуються на дослідженнях у трьох-чотирьох сферах, існують центри, які проводять спеціалізовані дослідження переважно в одній галузі (наприклад, економічна - Центр ринкових реформ), та умовно універсальні, чия дослідницька діяльність охоплює п'ять і більше сфер (Буття », Центр Разумкова) [19].

Беззаперечними пріоритетами наукових інтересів аналітичних центрів є економіка (68%), внутрішня політика (64%), зовнішня політика (59%) та соціальна сфера (50%). Цей тематичний спектр можна вважати традиційним для більшості неурядових аналітичних центрів [8].

Порівняно невелика кількість центрів займається дослідженнями з питань безпеки (включаючи військові) та оборони (Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння, Центр миру, конверсії та зовнішньої політики України, Центр Разумкова), але з поточними подіями в Україні, таких центрів значно збільшується.

Основою співпраці аналітичних центрів та влади є спільна мета - забезпечити права і свободи громадян, підвищити ефективність державного управління. На сьогоднішній день в Україні не існує постійних форм співпраці з аналітичними центрами, створеними державними органами влади (як цілісної інституції). Різні галузі, органи управління та суб'єкти влади у випадку співпраці з аналітичними центрами, використовують різні її форми

[13, с. 332].

Отже, державна політика України має бути спрямована (рис. 3.2).

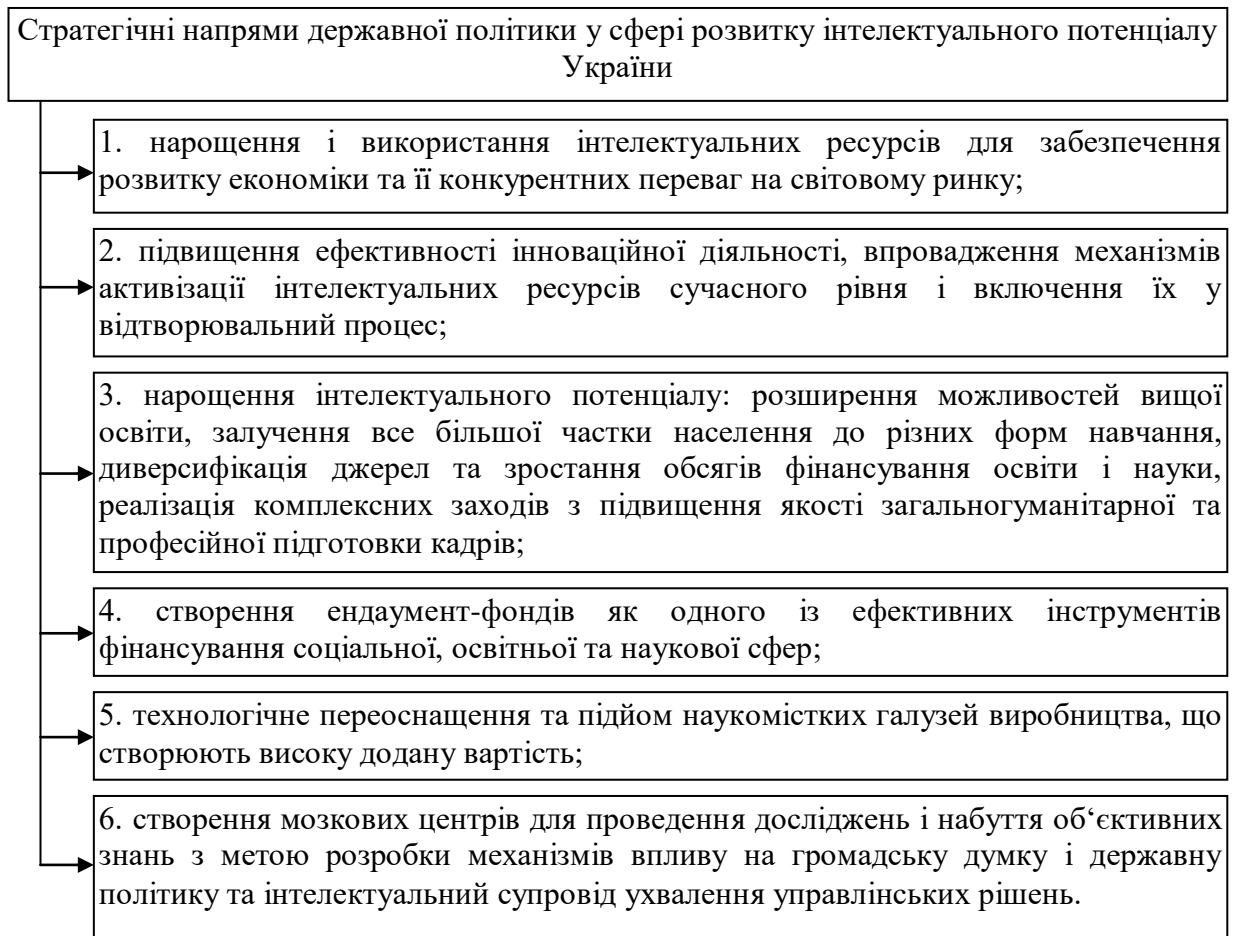

Рис. 3.2. Стратегічні напрями державної політики у сфері розвитку інтелектуального потенціалу України [31]

Можна зробити висновок, що нашій країні забезпечити статус інтелектуальної держави може формування національного ринку інтелектуальних ресурсів. Статус інтелектуальної країни зможе забезпечити соціально-економічний розвиток за умови відтворення та комерціалізації інтелектуальних ресурсів приватних осіб, підприємств та суспільства як цілий. Інтелектуальні ресурси при правильному використанні є найбільш ефективними ресурсами, які виступають як "ефективне доповнення" до всіх інших ресурсів інноваційної економіки.

3.2. Удосконалення управління інтелектуальним потенціалом національної економіки України

На сучасному етапі економічного розвитку перед державою стоїть вирішальне завдання, яке полягає у ефективному використанні інтелектуального потенціалу для того, щоб підвищити конкурентоспроможність країни. Реалізація цього займе певний час (15-20 років) і для цього потрібно змінити державну економічну політику для досягнення науково-технічного прогресу держави, розвитку науки та наукомістких галузей. Пріоритетом для України є вихід із фінансово-економічної кризи, тому особливу увагу слід приділити підготовці кваліфікованих кадрів для науки та промисловості та збільшенню інновацій.

Освіта, наука та інновації визначаються сучасною економікою як сфери всебічного механізму, за допомогою якого Україна могла б підвищити конкурентоспроможність економіки та зміцнити свої позиції на світовому ринку. Цього можна досягти лише: поглибленим аналізом інтелектуальних та фінансових ресурсів з урахуванням інтересів науковців, підприємців, споживачів та суспільства в цілому; взаємодія внутрішніх заходів щодо стимулювання інновацій з потребами світового ринку та споживчими уподобаннями; активна участь керівництва держави та приватних підприємств на основі державно-приватного партнерства. Оновлення та розвиток освіти має стати ініціативним та постійним, гнучко реагувати на всі процеси, що відбуваються в Україні та світі. Поліпшення якості освіти сприятиме економічному зростанню держави та вирішенню соціальних проблем суспільств. Якісна освіта є необхідною умовою стійкого демократичного розвитку суспільства [33, с. 5].

Європейський вибір України необхідність зумовлює необхідність формування інтелектуальної моделі розвитку. В цій моделі головним фактором довгострокового економічного зростання є наукові досягнення та їх технологічне застосування, що дозволить підвищення

конкурентоспроможності економіки. безпеки та чільне місце в Європейському Союзі зі стабільними та високими темпами економічного зростання. При цьому інтелектуальна модель розвитку розглядається як інструмент формування основ інноваційного та інформаційного суспільства в Україні [15].

Таким чином, ми пропонуємо виділити такі етапи стратегічного управління інтелектуальним потенціалом при переході до інноваційної моделі розвитку України:

1. Удосконалення або імплементація законів та положень про управління інтелектуальним потенціалом.

2. Розвиток сучасної інфраструктури інноваційної діяльності, яка б здійснювала фінансову, інформаційну, консалтингову, маркетингову підтримки проектів спрямованих на інновації. Основними завданнями на цьому шляху є:

- розвиток мережі інноваційних структур, включаючи технологічні парки, бізнес-інкубатори тощо;

- формування та законодавче закріплення державної політики підтримки інтелектуального розвитку країни;

- забезпечення коштів у місцевих бюджетах на підтримку інтелектуальної та інноваційної діяльності, запровадження механізму дослідження ринку науково-технічної та інноваційної продукції.

3. Удосконалення нормативної бази щодо управління інтелектуальною власністю, створення вертикальних та горизонтальних холдингових компаній, ФПГ та інших інноваційно-виробничих об'єднань у відповідності до специфіки інновацій в галузі.

4. Розвиток науково-технічного потенціалу та кадрове забезпечення інноваційної діяльності. Основними завданнями в цьому напрямку повинні бути:

- розвиток системи професійної підготовки та перепідготовки, підвищення кваліфікації та післядипломної підготовки фахівців у науковій,

науково-технологічній та економіко-фінансовій сферах;

- забезпечення загального обсягу бюджетного фінансування науки на рівні 2,5% ВВП;

- сертифікація фахівців у галузі управління інтелектуальною власністю.

5. Формування відповідних механізмів щодо переорієнтації інвестиційних потоків у високотехнологічні галузі виробництва, зокрема, введення пільгових кредитів для учасників інноваційного процесу в державних та муніципальних фінансових установах та економічне стимулювання комерційних банків.

6. Утворення інституційних і науково-технічних передумов для технологічного переоснащення економіки та збільшення частки сучасної високотехнологічної, конкурентоспроможної у світі продукції.

Управління інтелектуальною та інноваційною діяльністю визначається ефективністю організаційної структури всіх підприємств як базових елементів системи управління, що є передумовою змісту, складу та умов функціонування всіх інших елементів [53].

На наш погляд, пріоритетними напрямками ефективного формування та використання інтелектуального потенціалу є:

- активне використання позабюджетних джерел фінансової підтримки освіти та науки;

- створення умов для зміцнення зв'язків між науково-дослідними установами у відповідній галузі та промисловими підприємствами, щоб розвивати співпрацю у створенні та використанні інтелектуальних та науково-технічних ресурсів у виробничих процесах;

- державні замовлення на виробництво певних видів промислової продукції з використанням пропонованих державних інтелектуальних та науково-технічних ресурсів, які будуть поєднувати державні інтелектуальні та науково-технічні ресурси з приватним виробничим потенціалом;

- розширення матеріальних можливостей для наукових зв'язків та контактів, у тому числі міжнародних;

- створення умов для кар'єрного зростання молодих вчених;
- розширення доступу до нової наукової інформації;
- збільшення фінансування науково-методичної роботи;
- матеріальна винагорода за наукові публікації та розробки.

Можна зробити висновок, що формування та використання національних інтелектуальних ресурсів для вдосконалення міжнародної спеціалізації України залежить насамперед від вирішення складних внутрішніх проблем, пов'язаних із реальним переходом України на шлях інноваційного розвитку. Збільшення наукомісткого експорту вимагає значного збільшення фінансування НДДКР, великої комерціалізації знань, формування сприятливого середовища, стимулювання інновацій. Оптимізація участі держави у міжнародному поділі праці може допомогти ефективніше використовувати творчий потенціал вітчизняного наукового комплексу та пришвидшити процес інноваційного вдосконалення зовнішньоекономічної спеціалізації України.

ВИСНОВКИ

На основі результатів дослідження сучасного стану та розробки напрямків вдосконалення управління інтелектуальним потенціалом національної економіки можна зробити наступні висновки:

1. Визначено, що трактування поняття "інтелектуальний потенціал" з точки зору лише одного з цих підходів не повністю відображає суть інтелектуального потенціалу. Ця концепція є складною. Тому доцільно застосовувати системно-динамічний підхід до визначення сутності інтелектуального потенціалу національної економіки. Необхідність такого підходу пояснюється відповідними характеристиками інтелектуального потенціалу національної економіки.

2. Аналіз підходів до визначення сутності інтелектуального потенціалу національної економіки виявив відмінності, пов'язані з відбором вченими лише певних особливостей у трактуванні цього поняття. Необхідно розуміти інтелектуальний потенціал як систему. Для цього пропонується використання системно-динамічного підходу.

3. Обґрунтовано, що зростання інтелектуального потенціалу визначається: з одного боку, здатністю забезпечувати науку сучасними капіталомісткими та ресурсомісткими приладами, апаратами та установками, які є втіленням новітньої науково-технічної думки, та з іншого - ключова роль освіти в НТП та ІІІ. Саме галузь освіти створює основу для НДДКР, забезпечує суспільство науковими співробітниками та готує основу для впровадження результатів НДДКР у виробництво - забезпечує підготовку та перепідготовку виробничого та управлінського, технічного та іншого персоналу.

4. Узагальнено, що вивчення проблеми державного управління інтелектуальним потенціалом виробництва в окремих галузях нині потребує: узагальнення практичних результатів, проведення ретельного аналізу нових тенденцій в її еволюції, а також дослідження специфіки застосування цього

методологія в різних сферах економіки регіону. суб'єктів господарства та економіки регіону в цілому.

5. Встановлено, що сьогодні в умовах глобалізації екзогенні фактори займають все більш специфічну частку у розвитку світу. За таких умов найбільших успіхів досягають ті країни, де стратегія розвитку забезпечує формування та збільшення інтелектуального потенціалу нації. Реалізація цієї стратегії для України активізує можливості та резерви системного напрямку, що забезпечує соціально-політичну трансформацію сутності та змісту взаємозв'язків між елементами та підсистемами української економіки шляхом її інтелектуалізації та інформатизації.

6. Доведено, що формування в Україні національного ринку інтелектуальних ресурсів може забезпечити статус інтелектуальної держави, яка зможе забезпечити соціально-економічний розвиток за умови відтворення та комерціалізації інтелектуальних ресурсів приватних осіб, підприємств та суспільства в цілому. Інтелектуальні ресурси виступають як "ефективне доповнення" до всіх інших ресурсів інноваційної економіки та є найефективнішими ресурсами, якщо їх правильно використовувати.

7. Обґрунтовано, що європейський вибір України та необхідність її інтеграції у високотехнологічне світове середовище обумовлюють потребу у формуванні інтелектуальної моделі розвитку, для якої головним фактором довгострокового економічного зростання є наукові досягнення та їх технологічне застосування. економіка, гарантують їй економічну безпеку та чільне місце в Європейському Союзі зі стабільними та високими темпами економічного зростання. Водночас інтелектуальну модель розвитку слід розглядати як інструмент формування основ інноваційного та інформаційного суспільства в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрейко І. В. Особливості впливу освіти та культури на формування особистості в контексті сучасних реалій глобалізації / І. В. Андрейко. // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. - 2019. - №3. - С. 19-25.
2. Антонюк В.П. Інтелектуальний потенціал України: проблеми його формування та нагромадження / В.П. Антонюк // Управління економікою: теорія та практика. Четверті Чумаченківські читання: зб. наук. праць. – К.: Ін-т економіки промисловості НАН України, 2020. – С. 3-14.
3. Бабій П.С. Вплив інтелектуального потенціалу на вихід підприємств із кризи / Бабій П.С., Гуцайлюк К.С. // Сучасна наука: проблеми, потреби, перспективи. Матеріали Чотирнадцятої Всеукраїнської наукової Інтернет-конференції 27-28 вересня 2017 р. - Тернопіль: Тайп, 2017. - С. 13-16.
4. Базилевич В.Д. Інтелектуальна власність: креативи метафізичного пошуку / Базилевич В.Д., Ільїн В.В. // монографія. - К.: Знання - 2015. - 687 с.
5. Бедратий В.М. Шляхи розвитку інтелектуального потенціалу в контексті міжнародної економічної інтеграції України [Електронний ресурс] / В.М. Бедратий. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2020-1-1/doc/2/09.pdf>.
6. Васишин Н. Є. До уточнення поняття «інтелектуальний потенціал» з метою його адекватної оцінки і врахування в процедурах стратегічного планування економічного розвитку регіональних соціально-економічних систем / Н. Є. Васишин, Д. В. Тимошенко, І. В. Фіщук, В. П. Петренко // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. (Збірник наукових праць). Випуск 5 (61) / НАН України. Інститут регіональних досліджень. - Львів, 2016. - С. 250-259.
7. Вовканич С. Інтелектуальний потенціал України як соціогіманістичний імператив її національної ідеї в умовах євроінтеграції [Електронний ресурс] / С. Вовканич, С. Цапок, Т. Соломчак - Режим доступу

до ресурсу: <http://uad.exdat.com>.

8. Вовканич С. Й. Інтелект у шатах духовності [Електронний ресурс] / С. Й. Вовканич - Режим доступу до ресурсу: http://www.franko.lviv.ua/mediaeco/zurnal/N2/Unyk_apokal/vovkanych-intel.htm.

9. Вовканич С.О. Теорії еліт та інтелектуального потенціалу у системі роздержавлення. - Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2015. – 215 с.

10. Гонтарєва І. Кількісна оцінка затрат інтелектуальних ресурсів при визначенні комплексної ефективності розвитку промислового підприємства / Ірина Гонтарєва // Економічний аналіз. - 2019. Випуск 8. Ч.2. - С. 91 - 94.

11. Горбатенко В. «Фабрики думок» і розвиток соціальної інженерії [Текст] / В. Горбатенко // Стратегічні пріоритети: наук.-аналіт. зб. / Національний інститут стратегічних досліджень; гол. ред. А. Єрмолаєв. - К.: НІСД, 2019. - № 4(13). - С. 5-13.

12. Городянська Л. В. Економіко-правовий захист потенціалу інтелектуальних ресурсів в Україні / Л. В. Городянська // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки / М-во освіти і науки України, Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка. - Кам'янець-Подільський : Абетка, 2013. - Вип. 8. - С. 213-216.

13. Гринів Л.С. Національна економіка: навчальний посібник. (Рекомендовано МОН України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів) / Гринів Л.С., Кічурчак М.В. - Львів: «Магнолія 2006», 2016. - 464 с.

14. Данилишин Б. Інтелектуальні ресурси в економічному зростанні : шляхи поліпшення їх використання / Б. Данилишин, В. Куценко // Економіка України: Політико-економічний журнал Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерства фінансів України та Національної Академії Наук України. - 2018. - №1. - С. 71-79.

15. Диба Л.М. Сутність понять інтелектуальний потенціал та інтелектуальний капітал як економічних категорій [Електронний ресурс] /

Л.М. Диба // Економічний вісник університету. – 2017. – Вип. 17. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2017_17_1/Dyba.pdf.

16. Долішній М. І. Стратегія - інтелектуалізація суспільства : Україна: інтелект нації на межі століть. - К.: Інтеллект, 2017. - 508 с.

17. Жарінова А. Г. Інтелектуальна власність - основа підйому економіки України в умовах світової економічної кризи / А. Г. Жарінова. // Часопис Київського університету права. - 2019. - №4. - С. 149-153.

18. Злупко С. М. Економічна думка України: навч. посіб. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2013. – 312 с.

19. Інноваційна Україна 2019: нац. доповідь / За заг. ред. В.М. Гейця та ін. – К.: НАН України, 2020. – 336 с.

20. Інтелектуальний потенціал сучасного світу [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <http://refdb.ru/look/2961963.html>.

21. Інтелектуальний потенціал та науково-технічна політика / під наук. ред. акад. НАН України М. І. Долішного. – Львів: ІРД НАН України, 2016. 176 с.

22. Кендюхов О.В. Ефективне управління інтелектуальним капіталом: Монографія / НАН України. Інститут економіки промисловості; ДонУЕП. - Донецьк: ДонУЕП, 2013. - 359 с.

23. Кендюхов О.В. Управління інтелектуальним капіталом. ДонУЕП. - Донецьк: ДонУЕП, 2013. - 221 с.

24. Кендюхов О.В. Інтелектуальний капітал підприємства: методологія формування механізму управління / НАН України; Інститут економіки промисловості. - Донецьк : ДонУЕП, 2014. -308 с.

25. Луцик М. В. Ефективне формування та використання інтелектуальних ресурсів: етапи життєвого циклу / М. В. Луцик. // Інвестиційно-інноваційні засади розвитку національної економіки в ринкових умовах: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. - 2015. - С. 166-167.

26. Луцян О.М. Управління інноваційним потенціалом: монографія. –

К.: Освіта, 2020. – 331 с.

27. Малишко О.В. Про європейський формат системи показників вимірювання цінності інтелектуального капіталу регіонального наукового центру // Актуальні проблеми економіки.- 2017. - №11. - С. 162-173.

28. Мойсеєнко І. П. Регресійний аналіз інтелектуального потенціалу / І. П. Мойсеєнко, М. Я. Демчишин. // Актуальні проблеми економіки. - 2020. - №1. - С. 142-149.

29. Мойсеєнко І.П. Управління інтелектуальним потенціалом: Монографія.- Львів, Аверс, 2017.- 304 с.

30. Морковіна Ю. Сучасні підходи до визначення сутності та оцінка інтелектуального потенціалу підприємства / Ю. Морковіна // [Електронний ресурс] КНЕУ ім. В. Гетьмана. Факультет економіки та управління. - Режим доступу до ресурсу: <http://feu.kneu.edu.ua>

31. Наукова та інноваційна діяльність в Україні в 2019 році: стат. зб. – К.: Державна служба статистики України, 2020. – 288 с.

32. Наукові кадри та кількість організацій (1990–2019 рр.) [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

33. Никифоров А.Є. Інтелектуальний потенціал та інтелектуальний капітал: критерії розмежування / А. Є. Никифоров // Проблеми науки : міжгалуз. наук.-практ. журн. - 2018. - № 7. - С 2-9.

34. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

35. Перспективи інноваційного розвитку України [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <http://old.niss.gov.ua/Table/Zhalilo21/003/htm>.

36. Петренко В. П. До ідентифікації основних проблем інтелектуалізації та інтелектуально-інноваційного розвитку українського суспільства / В. П. Петренко // [Електронний ресурс] International Conference Project / XII-я Международная научно-практ. конф. «Ключевые инструменты организации человеческого общежития: экономика и право». 27.10. -

01.11.2017. - Лондон-Одеса. - Всеукраїнський академічний союз. 2017. -
Режим доступу : <http://www.icrua.com>

37. Приймак В.І. Удосконалення державного управління інноваційної діяльності в Україні // Вісник Львівського університету. Серія економічна - Випуск 43. - 2020. - С. 704-712.

38. Семикіна М.В. Інтелектуальний потенціал та його роль у національній економіці [Електронний ресурс] / М.В. Семикіна, В.І. Гунько // Економіка і управління. – 2019. – № 1. – Режим доступу: http://www.napks.edu.ua/library/compilations_vak/eiu/2019/1/p_50_56.pdf.

39. Семів Л.К. Інтелектуально-інноваційний розвиток регіону в контексті євроінтеграції. / НАН України, Інститут регіональних досліджень; Наук. ред. Л.К. Семів. - Львів, 2018. - 483 с.

40. Старіш О. Г. Теорія відкритих систем як парадигма процесів глобального розвитку / О. Г. Старіш. - Сімферополь : Універсум, 2013. – 240 с.

41. Степанчук С.О. Особливості формування та використання інтелектуального потенціалу / С.О. Степанчук // Економічний аналіз: зб. наук. праць. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського нац. економічного ун-ту «Економічна думка», 2018. – Т. 19. – № 1. – С. 13-23.

42. Стефанишин О. В. Людський потенціал економіки України / О. В. Стефанишин. - Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2016. - 315 с.

43. Технологічні парки: світовий та український досвід : [видання 2-е / під ред. Д.В. Табачника]. - Київ : ТП ІУЗ, 2019. - 48 с.

44. Трубич С. Інтелектуальний потенціал як соціальний ресурс праці / С. Трубич // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – 2018 – Вип. 13. – С. 23–32.

45. Філіппова С.В. Інтелектуальний потенціал як головний чинник формування інтелектуального потенціалу [Електронний ресурс] / С.В. Філіппова, К.В. Ковтуненко. – Режим доступу: <http://library.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/23568/1/33-227-232.pdf>.

46. Чорний А. В. Інтелект як соціально-економічна категорія і головний чинник сталого розвитку суспільства / А. В. Чорний // Актуальні проблеми економіки. - 2020. - № 8 (110). - С. 18-22.

47. Шершньова Н. Фабрики думок в Україні як складова формування зовнішньополітичного курсу України [Електронний ресурс] - Режим доступу до ресурсу: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/2241>

48. Щербаков А. А. Ринок інтелектуальних ресурсів: теорія і організація. - Саратов, 2015. - 171 с.

49. Яковенко М. Інформаційний простір: філософські аспекти формування поняття / М. Яковенко // Вісник Національного університету «Львівська політехніка» (Філософські науки) : зб. наук. праць. - 2020. - № 692. - С. 22-27.

50. Nonaka I., Takeuchi H. The knowledge-creating company. - New York: Oxford University Press, 2015. - 284 p.

51. Romer P. Endogenous Technological Change, Journal of Political Economy. 1990. - 443 p.

52. Schultz T. Investment in Human Capital, - The Free Press, New York, 1971. – 415 p.

53. Луцик М. В. Управління формуванням та використанням інтелектуальних ресурсів в економіці України: дис. ... к.е.н.: 08.00.03 – економіка та управління національним господарством, Львів, 2015. 191 с.

54. Марченко Є.Л., Лазаренко В.В. Роль держави у формуванні та використанні інтелектуального потенціалу в напрямі розбудови інноваційної економіки. *Інструменти і практики публічного управління в контексті децентралізації*: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю (м. Житомир, 23 червня 2020 р.). Житомир: ЖНАЕУ, 2020. - С. 410-415.

55. Довженко В.А., Лазаренко В.В. Управління інтелектуальним потенціалом національної економіки. *Економіка та держава*. 2021. № 2. С. 78–83. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.2.78